

Lehetőségek és korlátok között

Morszi és el-Szisi elnökök kísérlete Egyiptom szerepének
újraalkotására a nemzetközi térben

Dolgozat lezárásának dátuma: 2024.05.25.

Jelige: ZNG565

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
2. Elméleti keret és módszertani megjegyzések.....	2
3. Morszi hatalomra kerülése és céljai.....	3
3.1. A Mubarak-rezsim összeomlása.....	3
3.2. Az iszlamista külpolitika lehetséges céljai.....	4
4. A Morszi-kormányzat.....	5
4.1. Morszi személye.....	5
4.2. A fegyveres erők befolyása és kapcsolatuk Morszival.....	5
4.3. A külpolitikai döntéshozatal.....	8
5. A Morszi-kormányzat külpolitikája.....	9
5.1. Egyiptom kapcsolata a Nyugattal.....	9
5.2. Izrael kérdése.....	13
5.3. Útkeresés a Közel-Keleten.....	14
6. Megállapítások Morszi kormányzatáról.....	15
7. Az el-Szisi-rezsim karaktere.....	16
7.1. Az el-Szisi-rezsim létrejötte.....	16
7.2. El-Szisi személye.....	17
7.3. El-Szisi kormánya.....	20
8. Egyiptom külpolitikája 2013 után.....	24
8.1. Az USA-val való kapcsolat.....	24
8.2. Együttműködés Izraellel.....	26
8.3. Közel-Kelet és Afrika.....	27
9. Megállapítások el-Szisi kormányzatáról.....	30
10. Végkövetkeztetés: tragikus kudarc és mérsékelt siker.....	31
11. Irodalomjegyzék.....	33

1. Bevezetés

Dolgozatomban¹ alapvetően Mohamed Morszi és Abdel Fattah el-Szisi egyiptomi elnökök kormányzatát vizsgálom. Ezáltal mindenekelőtt arra a kérdésre keresem a választ, hogy a két, gyökeresen eltérő politikai pályafutást leíró elnök hogyan és milyen eredménnyel próbálta újraalkotni Egyiptomnak a nemzetközi térben betöltött szerepét.

Meglátásom szerint ez a téma időbeli közelsége és térségre gyakorolt hatása következtében is releváns. Egyik részről ugyanis Morszi elnöksége a közel-keleti régió közelmúltbéli történelmének egy rendkívüli² pillanata volt, mely során a térség legnépesebb állama élére egy iszlamista elveket valló kormányzat került. Morszi elnökségének vizsgálatán keresztül arra nyerünk rálátást, hogy valójában milyen lehetőségei is vannak egy iszlamista mozgalomnak, ha hatalomra kerül a térség egy országában. Másik részről el-Szisi elnöksége még e dolgozat írásának napjaiban is tart, és jelenleg nem látni annak jeleit, hogy a közeli jövőben változás következne be ezen a téren. Az ő elnökségének vizsgálata abba nyújthat mélyebb betekintést, hogy egy, az országot többévi instabilitás után antidemokratikus eszközökkel konszolidáló kormányzat valójában mekkora nemzetközi mozgástérrel rendelkezik.

A célom elsősorban a két elnök külpolitikájának és rezsimjeik regionális és globális kapcsolatrendszerének a feltérképezése. Mindezt azonban Egyiptom belső működésének és változásainak a tükrében igyekszem vizsgálni. Ebből kifolyólag a dolgozatban a külső körülmények mellett a külpolitikai szempontból releváns belpolitikai folyamatokat is részletekbe menően be fogom mutatni. Elemzésem lényege valójában annak feltárása, hogy a két elnök által képviselt szögesen eltérő Egyiptom-képhez milyen külpolitikai irányultság társult, és azt milyen mértékben tudták az adott belső és külső körülmények között érvényre juttatni. Ennek fényében az alábbi két kutatási kérdést fogalmazom meg: Milyen belső és külső tényezők szabták meg Morszi, illetve el-Szisi kormányzatának külpolitikai mozgásterét? Ezek közepette mennyire eredményesen tudták érvényre juttatni saját elképzeléseiket az ország nemzetközi szerepét illetően?

Bár dolgozatomban igyekszem alaposan körüljárni az elmúlt bő egy évtized egyiptomi bel- és külpolitikájának eseményeit, dolgozatom elsődleges célja mégsem a közelmúlt eseményeinek a minden részletre kiterjedő, dokumentarista bemutatása. Sokkal inkább annak a feltárása, hogy a közelmúlt két meghatározó egyiptomi elnökének politikájában milyen

¹ A dolgozat az egyetemi TDK-ra való benyújtását követően szakdolgozattá lett továbbfejlesztve. Ennek következtében tartalma jelentős mértékben megegyezik a későbbi szakdolgozatával.

² Itt a „rendkívüli” szónak semmi esetre sincs pozitív töltete.

Egyiptomnak a képe körvonalazódott és ehhez a képhez milyen szerep társult a nemzetközi térben. Ennek következtében elemzésemben nem csupán az elmúlt évek konkrét eseményeinek, hanem - amennyire lehetséges - a mögöttük húzódó szándékoknak és távlati elképzeléseknek is jelentőséget fogok tulajdonítani. Annak vizsgálatával pedig, hogy az adott belső és külső körülmények között ezek mennyire bizonyultak megvalósíthatónak végső soron azt is némileg körvonalazni tudom, hogy valójában meddig is tart a térségben a politikusi ágencia, más szóval, milyen mértékben képesek a Közel-Kelet politikusai saját képükre formálni országukat.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy bár személy szerint nagyon távol áll tőlem a dolgozatban számos alkalommal felmerülő iszlamizmus³ bármely megnyilvánulása, az egyiptomi helyzetnek az értékelésébe a legkevésbé sem szándékozom beépíteni a saját ezzel kapcsolatos nézeteimet. Jelen dolgozatnak ugyanis egyáltalán nem célja, hogy a két elnök és kormányzataik tevékenységét valamilyen külső (akár objektívnek, akár szubjektívnek nevezhető) viszonyítási rendszer alapján ítéljem meg. Éppen ellenkezőleg, dolgozatom egyedüli célja nem más, mint annak vizsgálata, hogy a két elnök (és a mögöttük álló tábor) mennyire tudta a saját, Egyiptom jövőbeni helyzetével és szerepével kapcsolatos elképzeléseit valóra váltani.

Dolgozatom a téma jellegéből kifolyólag alapvetően két nagyobb részre tagolódik. Míg ugyanis az első felében jellemzően Morszi elnökségét elemzem, addig a második felében el-Szisi elnökségét veszem górcső alá. Az első három tartalmi fejezetben a Mubarak-rezsim összeomlását és Morszi hatalomra kerülését, Morszi kormányzatát és az azt övező belső viszonyokat, illetve az általa folytatott külpolitikát mutatom be. Ezt követően egyfajta részösszefoglalásként megállapításokat teszek Morszi kormányzatával kapcsolatban. A következő két fejezetben el-Szisi kormányzatát elemzem (különös hangsúlyt helyezve el-Szisi hátterének és pályafutásának összetett jellegére), valamint bemutatom annak külpolitikáját. Ezután szintén részösszefoglaló jelleggel megállapítások következnek el-Szisi kormányzatával kapcsolatban. A dolgozatot végkövetkeztetéssel zárom, melyben a vizsgálat eredményei tükrében megválaszolom a feltett kutatási kérdéseket.

2. Elméleti keret és módszertani megjegyzések

Elemzésem időkeretét elsősorban Morszi elnökké válásától (2012) napjainkig jelölöm meg. Ettől eltérni a dolgozat során kizárólag Morszi, illetve el-Szisi rezsimjének a kontextusba helyezése érdekében fogok (pl. a Mubarak-rezsim bukásának bemutatásával). Az elemzést a

³ Ez alatt a dolgozatban következetesen a politikai iszlámot értem.

kapcsolódó hazai és nemzetközi szakirodalomnak, valamint egyes, a téma szempontjából releváns sajtóhíreknek a vizsgálatára alapozom.

Az elemzés során állami és nem-állami aktorok tevékenységét és kapcsolatait egyaránt vizsgálni fogom. Ennek oka, hogy a térség viszonyait nem lehetséges csupán államok közötti kapcsolatokkal leírni, ugyanis számos olyan nem-állami szervezet is működik a régióban, mely jelentős külpolitikai súllyal rendelkezik (pl. Hamász). Egyiptom esetében elsősorban a mindenkori kormányzatot, valamint két, a kormányzathoz sok esetben szorosan kapcsolódó, de politikailag mégis különálló állam alatti szereplőt fogok vizsgálni: egyrészt a Muszlim Testvériséget, másrészt pedig az ország hadseregét. Ez a két szereplő ugyanis az, mely súlyánál fogva meghatározta Egyiptom politikai életét a vizsgált időszakban.

Mivel Morszi elnöksége alig egy évig tartott, így külpolitikai lehetőségei már csak ezért is jelentősen behatároltak voltak. Politikájának hosszútávú kifizetését és eredményeit értelemszerűen nem tudjuk elemezni, hiszen annak csupán kezdeti irányát, útkeresését láthattuk. Éppen ezért elemzésemet kénytelen vagyok csupán kisebb diplomáciai mozzanatok és gesztusok vizsgálatára alapozni. Céлом mindössze annak a feltérképezése, hogy Morszi rövidéletű iszlamista kormányzata milyen orientálódási lehetőségeket látott a nemzetközi térben, és külpolitikájának irányát milyen külső és belső tényezők határozták meg. Más a helyzet azonban el-Szisi közel egy évtizede tartó elnökségénél. Esetében ugyanis jóval nagyobb bizonyossággal tetten érhetők a kormányzat politikájának fő csapásirányai, és azoknak a távlati kifizetése.

3. Morszi hatalomra kerülése és céljai

3.1. A Mubarak-rezsim összeomlása

Az 1980-as évek óta működő Mubarak-rezsim bukását Csicsmann (2020, 56-66.) a romló gazdasági helyzetre (magas infláció, bizonyos élelmiszerek hiánya), valamint a rezsim autoriter jellegére vezeti vissza. A szerző szerint a forradalom motorjaként működő, magukat digitális platformokon megszervező városi fiatalokhoz az idő előrehaladtával a társadalom egyre szélesebb rétegei csatlakoztak. A szerző leírja, hogy bár eközben Mubarak engedményeket tett a hadsereg számára (például a soraikból nevezett ki kormányfőt), mégsem tudta elkerülni bukását, és az elnöki pozícióról való lemondásra kényszerült, helyét pedig egy katonai junta, az úgynevezett FELT (Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa⁴) vette át.

⁴ A szervezet nevének a Gazdik (2017) által alkalmazott fordítását vettem át.

N. Rózsa (2019, 81.) az egyiptomi arab tavaszt kétlépcsős folyamatként írja le, melynek első lépcsőfoka Mubarak bukása, a második pedig az iszlamista Muszlim Testvériséghez tartozó Mohamed Morszi elnökké választása volt. A szerző ugyanakkor felhívja arra a figyelmet, hogy az elnökválasztás legitim módon, demokratikus körülmények között ment végbe.

Ennek következtében az a helyzet állt elő, hogy Egyiptomban demokratikus úton egy, a korábbi rezsimmel élesen szembehelyezkedő, iszlamista erő jutott hatalomra. Mindez értelemszerűen felvetette a kérdést, hogy milyen változásokra lehet számítani az ország jövőbeni irányultságával kapcsolatban?

3.2. Az iszlamista külpolitika lehetséges céljai

A 2011-es események alatt egyes ellenzéki csoportosulások egy hangosabb és határozottabb egyiptomi külpolitikát, valamint a palesztinok jogainak védelmét követelve tiltakoztak az USA, Izrael és Szaúd-Arábia kairói nagykövetségénél (Bayoumi 2013). Látható volt tehát, hogy a forradalmi események során megjelent az az iszlamista követelésekkel egyébként egybevágó közérzés, hogy Egyiptom kapcsolatrendszerét felül kellene vizsgálni, mindenekelőtt Izraelnek a vonatkozásában.

Morszi korábban már tett olyan megjegyzést, melyben kilátásba helyezte az egyiptomi-izraeli békeszerződés felülvizsgálatát (Gearan 2012). Mi több évekkal az elnöksége előtt, de már a Muszlim Testvériség egyik vezetőjeként súlyos zsidó- és Izrael-ellenes kijelentéseket is tett, melyek során egyebek mellett „majmok és disznók leszármazottjainak” nevezte a cionistákat (már elnöksége idején Morszi azzal védekezett, hogy korábbi kijelentéseit kiragadták a kontextusból) (Reuters 2013). Ezen kijelentéseiből arra lehetett következtetni, hogy Izrael kapcsán egy konfrontatív politikát valósítana meg elnökként.

Csicsmann (2020, 64-65.) a Muszlim Testvériséggel kapcsolatban azt állapítja meg, hogy az USA-val szembeni kritikus politikájáról volt ismert. Mi több a szerző arról tudósít, hogy a szervezet vezetője azt nyilatkozta, hogy az 1979-es Egyiptom és Izrael között kötött (és az egyiptomi társadalom körében népszerűtlen) béke-megállapodást népszavazásra kellene bocsátani. A szerző szerint ezek miatt sokan egy regionális átrendeződéstől tartottak a Muszlim Testvériségnek a hatalomra kerülése esetén.

Emellett Roll és Grimm (2012, 1.) arra hívják fel a figyelmet, hogy a korábbi elnökkel szemben Morszi a térségben vezető szerepet szánt Egyiptom számára. Ezzel összhangban Morszi a hivatalos beiktatása előtt beszédet intézett a néphez, melyben célként jelölte meg a közel-keleti és afrikai szomszédokkal való kapcsolatokat javítását (Al Jazeera 2012a).

Mindezekből kiindulva Morszi elnökké választását követően Egyiptom kapcsolatrendszerének a jelentős mértékű újratájolására lehetett számítani.

4. A Morszi-kormányzat

4.1. Morszi személye

Még mielőtt elkezdeném taglalni a Morszi-kormányzat politikáját, fontosnak tartom, hogy ejtsek néhány szót magának az új elnöknek a személyéről is. Az Egyesült Államokban tanult egyiptomi értelmiségi, Mohamed Morszi évtizedek óta tagja volt a Muszlim Testvériségnek, és a szervezet vezető testületében is helyet foglalt (Gazdik 2017, 195.). Csicsmann (2020, 72.) ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet vele kapcsolatban, hogy Morszi nem rendelkezett kormányzati tapasztalattal, és a Muszlim Testvériséget valójában továbbra is annak idősebb nemzedékei irányították. Ez utóbbi tényezők, mint az látni fogjuk, jelentősen lekorlátozták Morszi mozgásterét elnökségének idején.

Gazdik (2017, 195-196.) kifejti, hogy megválasztását követően Morszi elnök hosszabb távú hatalomban maradásával és politikai mozgásterével kapcsolatban bizakodó és szkeptikus vélemények egyaránt megjelentek a sajtóban. A szerző rámutat, hogy míg egyesek azt várták, hogy az elnök nem fogja tudni kitölteni hivatali idejét, addig mások azzal számoltak, hogy Morszi demokratikus legitimációjára támaszkodva jelentősen növelni fogja politikai mozgásterét.

4.2. A fegyveres erők befolyása és kapcsolatuk Morszival

Az egyiptomi fegyveres erőkkel kapcsolatban N. Rózsa (2019, 78-79.) kifejti, hogy azok hagyományosan komoly politikai befolyással, és kiterjedt gazdasági érdekeltségekkel rendelkeztek az országban. A hadsereg politikai súlyával kapcsolatban a szerző megjegyzi, hogy az ország korábbi elnökei rendszerint a katonaság soraiból kerültek ki. A szerző továbbá a hadsereg presztízsére és társadalmi beágyazottságára hívja fel a figyelmet, és azt is megállapítja, hogy az egyiptomi hadsereg a modernizáció és szekularizáció letéteményese az országban. Ez utóbbival gyökeresen ellentétes megállapítást fogalmaz meg Farahat (2019, 2-4.) és R. Aziz (2019, 2-3.) is, akik tanulmányaikban amellet érvelnek, hogy az egyiptomi hadsereget hosszú évtizedek óta áthatja az iszlamista gondolkodás. Mindkét szerző ezt mindenekelőtt azzal támasztja alá, hogy a modern egyiptomi hadsereg magját képező „Szabad Tisztek” csoportja alapvetően a Muszlim Testvériség berkeiben jött létre, és a történelem folyamán a két szervezetet jelentős kapcsolatok fűzték össze annak ellenére is, hogy kapcsolatuk már Nasszer elnöksége idején megromlott. Wenig (2014a) a témával kapcsolatban

arra mutat rá, hogy a hadseregnek egy bizonyos ütemű iszlamizációja már a 70-es évek óta tart. Kurtzer és Svenstrup (2012, 46-48.) ugyanakkor – a hadsereg szekuláris jellegét alátámasztva – arra hívják fel a figyelmet, hogy Mubarak bukását követően a katonai vezetést tömörítő FELT prioritásként kezelte az egyiptomi állam szekuláris jellegének a megőrzését (fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy – mint, ahogy arra később még kitérek – Morszi elnöksége idején következik csak be generációváltás a hadsereg vezetésében, így valószínűsíthetően a FELT szekuláris irányultságában az is szerepet játszhatott, hogy annak kevésbé képezték részét a fiatalabb, az iszlám vallás szerepére nagyobb hangsúlyt helyező tisztek).

Az egymástól szögesen eltérő álláspontokból azt a következtetést tudom levonni, hogy ugyanannyira túlzás a hadsereg teljes szekularitásáról beszélni, mint azt egy alapvetően iszlamista erőként leírni. Azt ugyanakkor annak világnézeti beállítottságától függetlenül is meg lehet állapítani, hogy Egyiptomban a hadsereg kiemelten fontos hatalmi tényezőnek számít. Csicsmann (2020, 66.) ezen túlmenve arra mutat rá, hogy az Arab Tavasz eseményei és Mubarak bukása lényegében a hadsereg teljes hatalomátvételét eredményezte az országban.

Ilyen körülmények között magától értetődik, hogy a megalakuló iszlamista kormányzatnak nagymértékben számolnia kellett a hadseregnek a hatalmával. Továbbá az is világos, hogy csak akkor lehetett sikeres a kormányzat, ha valamilyen módon rendezni tudja viszonyát a megnövekedett befolyással bíró fegyveres erőkkel. Ez értelemszerűen már csak azért sem volt egyszerű, hiszen – ahogy korábban már említettem – a két szervezet kapcsolata hosszú és igencsak hullámozó múltra tekint vissza. Bár – mint láthattuk – egyáltalán nem egyértelmű az egyiptomi hadsereg világnézeti beállítottsága, mégis annak (mindenekelőtt a FELT-nek) lehetséges szekuláris vonásai szintén terhelőleg hathattak a Muszlim Testvériséggel való viszonyra. A szekularitás kérdése amiatt is komoly szerepet játszhatott a két szervezet viszonyrendszerében, mert az ország iszlamizmussal szemben álló erői a Muszlim Testvériség előretörésének ellensúlyozására eddigre már szövetségre léptek a hadsereggel és az államapparátus más szerveivel (rendőrség, bíróság) (Darwisheh 2018, 84.).

Tovább nehezítette a helyzetet, hogy az elnökválasztás Morszi győzelmét hozó második fordulóját követően a FELT egy, a saját jogköreit kiterjesztő rendeletet alkotott, melyben többek között kizárólag a saját hatáskörébe rendelte a hadsereg ügyeit, parlament hiányában magára ruházta a törvényhozó hatalmat és vétőjogot biztosított magának az alkotmányozási folyamatban (Hill 2012). Ehhez szervesen kapcsolódik, hogy nem sokkal korábban a Legfelsőbb Alkotmánybíróság vitatott módon feloszlatta a frissen választott és az iszlamisták által dominált parlamentet (mindez arra hivatkozva történt, hogy a független képviselők számára fenntartott parlamenti helyekre a választáson pártjelöltek kerültek, és ennek

következtében a testület működése alkotmányellenes) (Darwisheh 2018, 81-83.). Elmondható tehát, hogy az új elnöknek már egy kifejezetten feszült helyzetben kellett megkezdnie a kormányzást.

Morszi az elnökválasztást követő első beszédében „szeretetét” fejezte ki az egyiptomi fegyveres erőkkel kapcsolatban (Wilson Center n.d.). Pár nappal később azonban már egy igen eltérő hangvételű beszédet tartott, melyben a hadsereg és a FELT-re utalva kijelentette, hogy „semmilyen intézmény nem állhat az emberek felett”, valamint, hogy „nem félek senkitől, csak Istentől” (Al Jazeera 2012a). Gazdik (2017, 198-199.) arról értekezik, hogy a hadsereggel való kompromisszumot jelentett, hogy Morszi a hivatali esküjét a Legfelsőbb Alkotmánybíróság előtt tette le, míg ezzel szögesen ellentétes, konfrontatív irányba mutatott az elnök pár nappal későbbi rendelete, melyben hatályon kívül helyezte a parlamentnek a FELT általi feloszlatását. Ez utóbbit a szerző annak tulajdonítja, hogy a frissen megválasztott elnök már nem sokkal beiktatását követően tágítani igyekezett szűkös politikai mozgásterén.

Ezen ellentmondásos cselekedetekben - meglátásom szerint – egyrészt a kormányzat és a hadsereg hatalmi összeférhetetlensége, másrészt a kormányzat részéről ennek ellenére fennálló kompromisszumkényszer mutatkozik meg. A korábban említett rendezése a kormányzat és a hadsereg viszonyának tehát nem tudott megvalósulni, és – mint mindjárt látni fogjuk – a két hatalmi központ viszonya az idő előrehaladtával nem, hogy nem javult, de jelentősen romlott, és ez a konfliktus már túllépett a kezdeti alkotmányjogi huzavona keretein.

Morszi ezzel egyidőben számos más katonatiszttel együtt nyugdíjazta a FELT elnöki és az ország hadügyminiszteri tisztségét addig betöltő, Mohamed Huszein Tantávi tábornokot, illetve a katonai hierarchiában a második helyet elfoglaló Számi Háfiz Anán tábornokot is, a fegyveres erők vezérkari főnökét (Al Jazeera 2012b, BBC 2012). Elmondható tehát, hogy Morszi igyekezett jelentős személyi változásokat eszközölni a hadsereg vezetésében, ami Wenig (2014b) szerint egyben nemzedékváltást is jelentett a fegyveres erők élén. Csicsmann (2020, 72.) ugyanakkor arra mutat rá, hogy a Morszi kormányzata által kidolgozott és a 2012-es év végén népszavazásra bocsátott új alkotmány nem változtatott a fegyveres erőknek a privilégiumain. A szerző arra is felhívja továbbá a figyelmet, hogy az ekkor már csökkenő támogatottságú Muszlim Testvériséggel szemben a hadsereg népszerűsége tartósan magas volt az egyiptomi társadalomban. Meglátásom szerint mindez arra a kettősségre mutat rá, hogy bár az új elnök bizonyos személyi változásokat ki tudott eszközölni a fegyveres erőkben, mégis az, mint intézmény továbbra is megőrizte hatalmát és beágyazottságát.

A Morszi által végzett személycserének a hadseregben volt azonban egy másik fontos hozadéka is. Tantávi tábornoknak a hatalomból történő menesztését követően ugyanis Morszi

a katonai hírszerzés főnökét, Abdel Fattah el-Szisi tábornokot nevezte ki új hadügyminiszterévé (Darwisheh 2018). Mint azt látni fogjuk, el-Szisi személye és ekkor történő pozícióba kerülése meghatározó lett az ország későbbi jövője szempontjából.

S. Aziz (2017, 15-16.) megállapítja, hogy a hadsereg, valamint az előző rezsimhez kötődő elit és „mélyállam” veszélyként tekintett Morszi kormányzatára, és ahol csak tudta, szabotálta annak működését. A szerző példaként hozza fel az esetet, amikor tüntetők törtek be az elnöki palotába, de a Köztársasági Őrség mégsem volt hajlandó megvédeni az elnököt, akinek így a Muszlim Testvériség tagjait kellett segítségül hívnia. Megállapítja ugyanakkor a szerző, hogy Morszi autoriter lépései és a romló gazdasági helyzet szembeállítottak a lakosságot az új kormányzattal, mely szerinte alkalmat adott a régi elit számára, hogy megszervezze Morszi ellen a Tamarod (felkelés) nevű mozgalmat. Csicsmann (2020, 73.) kifejti, hogy a Tamarod aláírásokat gyűjtött és tüntetéseket szervezett Morszi kormányzatával szemben, mely végül a hadsereg beavatkozásához és Morszi elnök (és vele együtt a Muszlim Testvériség) hatalomból való eltávolításához vezetett. A Muszlim Testvériséget ezt követően terrrorszervezetté nyilvánították, Morszit pedig letartóztatták és bíróság elé állították különböző vádpontok alapján (évekkel később a volt elnök bírósági tárgyalás közben összeesett és meghalt) (Michaelson 2019).

Látható tehát, hogy Morszi elnöksége idején Egyiptomot a megosztottság, valamint a kormányzat és a hadsereg körül csoportosuló régi elit közötti ellenségeskedés jellemezte. Mindez értelemszerűen alapjaiban véve határozta meg az ország külpolitikai mozgásterét is. A következő alfejezetben felvázolom, hogy mindez milyen módon tette képtelenné a kormányzatot következetes külpolitikának a folytatására.

4.3. A külpolitikai döntéshozatal

Morszi-kormányzatának külpolitikáját egyszerre határozta meg a mögötte álló Muszlim Testvériség és az országban komoly hatalommal rendelkező hadsereg. Ezt a megállapításomat egyik részről Roll és Grimm (2012, 2-3.) elemzésére alapozom, melyben a szerzők rámutattak, hogy Morszi-kormányzatának külügyi apparátusát behálózták a Muszlim Testvériséghez kötődő személyek. Csicsmann (2020, 72.) arról ír, hogy a Morszi-kormányzat híján volt az ország irányításához szükséges tapasztalt szakértőknek, mely jelentősen lerontotta a kormányzat teljesítményét. Az sem segítette a helyzetet, hogy – mint ahogy arról Bayoumi (2013) a pártnak egy korábbi tisztviselőjét megszólaltatva tudósít - a kormányzó párt híján volt a közös politikai vízióknak. Csicsmann (2020, 72.) továbbá arra hívja fel a figyelmet, hogy a

kormányzó Szabadság és Igazságosság párt nem volt képes professzionális politikai párttá alakulni, és mindvégig nagymértékben függött anyaszervezetétől, a Muszlim Testvériségtől.

Megállapításomat másik részről pedig a hadsereg korábban már részletezett befolyására, és Csicsmann (2020, 73.) azon észrevételére alapozom, hogy ebben az időszakban a külpolitika tényleges irányítói a háttérből továbbra is az egyiptomi fegyveres erők voltak. A leírtakból egy gyenge és önállótlan kormányzatnak a képe bontakozik ki, mely szakértelem és mozgástér híján alárendelődött az országban nagy beágyazottsággal rendelkező szervezetek, nevesint a Muszlim Testvériség és a hadsereg hatalmának.

Roll és Grimm (2012, 2-3.) arra is felhívták a figyelmet, hogy a Muszlim Testvériségnek volt olyan szárnya, mely jelentős üzleti érdekeltségekkel rendelkezett, és alapvetően érdekelt volt az ország és a nyugati hatalmak közötti jó kapcsolatnak a fenntartásában. A szerzők rámutatnak továbbá arra is, hogy az egyiptomi hadsereg ebben az időben mind az izraeli, mind pedig az amerikai fegyveres erőkkel is együttműködött. Elmondható tehát, hogy mind a hadsereg, mind pedig a Muszlim Testvériség saját külpolitikai érdekekkel rendelkezett.

A két szervezet széleskörű politikai befolyásából, és az ezzel párosuló önálló külpolitikai érdekeikből már értelemszerűen következik, hogy az ország belső hatalmi viszonyai alapjaiban meghatározták annak külpolitikáját. N. Rózsa (2019, 83.) is hasonló következtetést von le Egyiptom külpolitikájának a működésével, belügyekkel való összefonódottságával kapcsolatban. Morszi külpolitikai mozgásterének korlátait tehát jelentős részben nem a nemzetközi környezetben, hanem Egyiptom hatalmi megosztottságában és a kormányzat más szervezeteknek való kiszolgáltatottságában kell keresni.

Most, hogy felvázoltam a Morszi-kormányzat működését és Egyiptom belső viszonyait, áttérek a Morszi-kormányzat külpolitikai tevékenységének és az azt övező nemzetközi környezetnek az elemzésére. Ezt úgy fogom megtenni, hogy sorra veszem Egyiptomnak az egyes globális és regionális szereplőkkel Morszi elnöksége alatt kialakított kapcsolatát.

5. A Morszi-kormányzat külpolitikája

5.1. Egyiptom kapcsolata a Nyugattal

Mubarak elnök külpolitikája alapvetően a status quo megőrzésére (Roll és Grimm 2012, 1.), és a régió stabilitásának fenntartására irányult (Monier és Ranko 2013), míg nemzetközi kereteit a hidegháborút követő *Pax Americana* szolgáltatta (N. Rózsa 2019, 80.). Morsy⁵ (2013) kifejti, hogy a megelőző három évtizedben Egyiptom külpolitikája három pilléren nyugodott: az

⁵ Nem azonos az elnökkel.

Egyesült Államokkal való stratégiai kapcsolaton, az Izraellel való béke fenntartásán és az Öböl biztonságának szavatolásán. A szerző szerint mindezen három pillérnek a fennmaradása kérdésessé vált Mubarak bukásával és Morszi hatalomra kerülésével. Pedig az egyiptomi külpolitika ezen pilléreinek megtartása mind az Egyesült Államok és Izrael (Csicsmann 2020, 67-68.), mind pedig Szaúd-Arábia (Morsy 2013) szempontjából stratégiai fontosságú volt.

Roll és Grimm (2012, 1.) szerint jelzésértékű volt, hogy Morszi elnökségének első hivatalos útjai nem az Egyesült Államokba vagy Európába vezettek, hanem olyan országokba, mint Etiópia, Szaúd-Arábia, Kína és Irán. A két szerző azonban azt is megjegyzi, hogy ugyanekkor számos találkozóra került sor a hivatali idejét megkezdő Morszi-kormányzat és bizonyos nyugati vállalatok képviselői között (3.). Meglátásom szerint mindezen látogatások és tárgyalások hűen tükrözik a Morszi-kormányzat külpolitikájának a kettősségét, és egyben dilemmáját. Azt ugyanis egyszerre (és sok tekintetben egymást kizáró módon) jellemezte az új irányoknak a keresése és a már meglévő kapcsolatok fenntartásának a kényszere.

Az Egyesült Államokkal való kapcsolat terén fontos felhívni a figyelmet arra, hogy az USA már hosszú évek óta minden évben hozzávetőleg 1,3 milliárd dollár katonai segílyt nyújtott Egyiptomnak (Security Assistance Monitor n.d.). A katonai támogatás nagyságrendjét jól szemlélteti, hogy az ország hivatalos éves katonai költségvetése a 2010-es évek elején 4,5 milliárd dollár körül mozgott (The World Bank 2021c). Roll és Grimm (2012, 2.) ezzel kapcsolatban arra hívják fel a figyelmet, hogy az egyiptomi hadseregnek fontos érdeke fűződött ahhoz, hogy ezt a segílyt a továbbiakban is megkapja az ország.

Ha az említett katonai segílyekhez hozzávesszük az USA által nyújtott más, nem-katonai jellegű támogatásokat is, akkor azt láthatjuk, hogy bizonyos években a támogatás teljes összege megközelítette vagy akár meg is haladta a 2 milliárd dolláros értéket (ForeignAssistance.gov 2022). Bár Egyiptom GDP-je 2012-ben már közel 280 milliárd dollár volt (International Monetary Fund 2022), mégsem lehet az Egyesült Államok támogatásának mértékét Egyiptom szempontjából elhanyagolhatónak nevezni. Már csak azért sem, mert Egyiptom ezzel az összeggel az egyik legmagasabb USA általi támogatást kapta a térségben (2013-ban a régió országai közül csak Izrael kapott ennél nagyobb támogatást) (ForeignAssistance.gov 2022).

Láthatjuk tehát, hogy Egyiptom évi rendszerességgel jelentős mennyiségű támogatást kapott az Egyesült Államoktól. Egy ilyen mértékű támogatásnak a megléte pedig szükségszerűen együtt jár az adományozótól való bizonyos mértékű függéssel, és jelentősen megnehezíti az attól való diplomáciai távolodást. Emellett fontos még kiemelni, hogy mivel a támogatás nagy része katonai kiadásoknak a fedezésére érkezett, így az USA-val való viszonynak a kérdése értelemszerűen erőteljesen összekapcsolódott a hadsereg pozíciójának a kérdésével. A hadsereg

ugyanis – mint azt már korábban említettem – önálló külpolitikai érdekekkel és saját külső kapcsolatrendszerrel rendelkezett. A fegyveres erőknek a forradalom utáni pozícióban maradása, hatalmuknak a megőrzése tehát jelentősen kihatott az ország külpolitikájának alakulására is. Meglátásom szerint ez utóbbi is arra mutat rá, hogy Egyiptomban Morszi elnöksége alatt mennyire nem lehetett elválasztani a külpolitikát az ország belső hatalmi viszonyaitól (hasonló következtetést von le a mindenkori egyiptomi külpolitika működésének belpolitikai viszonyokba való beágyazottságával kapcsolatban N. Rózsa is (2019, 83.)).

Az USA-tól érkező anyagi támogatás jelentőségére mutat rá Meringolo (2015, 4.), amikor tanulmányában Egyiptom „két pénzügyi tüdejének” nevezi az Egyesült Államokat és Szaúd-Arábiát (ez utóbbi szerepéről később ejtek szót), melyektől az ország túlélése függött. Roll és Grimm (2012, 3.) ezzel kapcsolatban arra hívják fel a figyelmet, hogy az ország gazdasági nehézségei elengedhetlenné tették, hogy továbbra is együttműködjön a hagyományos nyugati partnereivel. A szerzők szerint ugyanis Egyiptom túlságosan is függött gazdaságilag az Egyesült Államok, az Európai Unió, illetve a nyugati országok által dominált nemzetközi pénzügyi intézmények támogatásától.

Gazdik (2017, 201.) arra mutat rá, hogy Hillary Clinton, amerikai külügyminiszter kairói látogatása során az Egyesült Államok és a nemzetközi pénzügyi intézmények támogatásáról biztosította Egyiptomot. Csicsmann (2020, 73.) pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a Morszi kormányzat egyik első lépése volt egy 4,8 milliárd dollár értékű megállapodást kötni az IMF-el. A közvetlen támogatásokon túl érdemes megemlíteni még azt is, hogy Egyiptom exportjának több, mint a fele az Egyesült Államokba és az Európai Unióba ment, míg a forradalomig az országba érkező közvetlen befektetéseknek több, mint a kétharmada szintén ezekről a területekről érkezett (Roll és Grimm 2012, 3.).

Megállapítható tehát, hogy az ország nehéz gazdasági helyzete sok szempontból külpolitikai kényszerpályára terelte Egyiptomot. Ahhoz ugyanis, hogy az ország és a frissen megválasztott Morszi-kormányzat talpon tudjon maradni elengedhetlenül szükség volt a nyugati partnerekkel való további katonai és gazdasági együttműködésre. Meglátásom szerint ez szintén azt a korábbi megállapítást húzza alá, hogy az ország törékeny belpolitikai viszonyai jelentősen lehatárolták Morszi kormányzatának lehetőségeit a nemzetközi térben való helyezkedést illetően.

Mind az Egyesült Államok, mind pedig az Európai Unió képviselői Morszi elnökké választását követően (a demokratikus választás üdvözlése mellett) hangsúlyt helyeztek az országban élő kisebbségek jogainak tiszteletben tartásának fontosságára, és ennek megvalósulásával kapcsolatos aggodalmukra (Gazdik 2017, 196-197., 202.). Mindebből nem

nehéz kiolvasni, hogy a nyugati hatalmak valójában az egyiptomi állam iszlamizálódásától, az addigi szekuláris működés feladásától tartottak. Egy ilyen fordulat értelemszerűen ugyanis beláthatatlan következményekkel járt volna az országra és a környező térségre nézve egyaránt.

A Morszi megválasztását követő időszakban az Egyesült Államok többször is kifejezésre juttatta, miszerint fontosnak tartja, hogy Egyiptom ne változtasson az Izraellel kapcsolatos nemzetközi pozícióján (Gazdik 2017, 196., 201.). Az USA számára emellett fontos volt a Szezei-csatornán való szabad áthaladásnak a biztosítása is (Csicsmann 2020, 68.). Láthatjuk tehát, hogy az USA szempontjából Egyiptomnak fontos szerepe volt a regionális biztonsági rendszernek a fenntartásában, mondhatni annak egy fontos pillére volt.

Gazdik (2017, 200-202.) amerikai tisztviselők (külügyminiszter-helyettes, külügyminiszter, védelmi miniszter) egymást követő egyiptomi látogatásait elemezve arra a megállapításra jut, hogy az Egyesült Államok alapvetően az új egyiptomi kormányzattal való együttműködés mellett kötelezte el magát, és támogatta azt hatalmának stabilizálásában és konszolidálásában.

Egyrésről elmondható tehát, hogy az ország stratégiai jelentőségéből és a regionális rendben betöltött szerepéből fakadóan az USA-nak jelentős érdeke fűződött egy biztos lábakon álló egyiptomi kormányzat megteremtéséhez. Az is látható továbbá, hogy mindezt az Egyesült Államok Morszi elnökkel együttműködve igyekezett elérni.

Ez az együttműködés azonban koránt sem volt problémamentes. 2012. szeptember 11-én tiltakozók rongálták meg az USA kairói nagykövetségét, mely esemény – párosulva az egyiptomi kormányzat kezdetben lassú reakciójával – érzékenyen érintette az Egyesült Államokat (Gearan 2012). Jól szemlélteti a helyzet nehézségét az az eset is, hogy a Morszi által évekkorábban tett zsidó- és Izrael-ellenes kijelentések keltette botrány elsimítására amerikai szenátoroknak kellett Egyiptomba utazniuk (Reuters 2013).

Gazdik (2017, 202.) azt a megállapítást teszi, miszerint az Egyesült Államok befolyása nem volt túl nagy Egyiptomban, és ezt alátámasztandó az USA-nak az egyiptomi társadalom körében tapasztalható népszerűtlenségére mutat rá. A szerző az USA alacsony befolyásának tulajdonítja az amerikai külügyminiszter sikertelen találkozóját a FELT elnökével.

Meglátásom szerint, bár a társadalmi népszerűtlenségből még nem következik egyértelműen az Egyesült Államok alacsony befolyása, mégis az események alapján világosan elmondható, hogy az Egyesült Államok céljai messze meghaladták a realitásokat Egyiptom vonatkozásában. Úgy gondolom, az imént említett esetek egyszerre mutatják az együttműködés nehézségét és a bizalom hiányát a felek között, valamint az USA érdekérvényesítő képességeinek a korlátait Egyiptom vonatkozásában. Mindez Egyiptomnak a nyugati hatalmakra való – korábban már

részletezett - gazdasági ráutaltsága, és az Egyesült Államoktól való pénzügyi függése ellenére is igaz volt.

5.2. Izrael kérdése

A közel-keleti térség sarkalatos pontja Izrael, mellyel kapcsolatban – mint láthattuk - igen provokatív kijelentései voltak Morszinak még hatalomra kerülését megelőzően. Fontos tehát megvizsgálnunk, hogy mennyiben változott Egyiptom Izraellel kapcsolatos politikája Morszi elnöksége alatt.

Míg Izrael fenntartásokkal kezelte a Muszlim Testvériséghez kötődő Morszi megválasztását, addig a Gázai övezetet uraló és szintén a Muszlim Testvériség részét képező Hamász szívéliesen fogadta az új egyiptomi vezetést (Gazdik 2017, 196-197.). Morszi az ENSZ Közgyűlésén tartott beszédében a „szabadságáért küzdő” palesztin nép támogatását kérte az ENSZ-től, és arra szólította fel a szervezetet, hogy fogadja tagjai közé a palesztinokat, továbbá felszólalt az izraeli telepek létrehozása ellen olyan területeken, melyekre a palesztinok igényt formálnak (Radio Free Europe/Radio Liberty 2012). Ugyanezen beszédében az egyiptomi elnök kritizálta Izrael feltételezett nukleáris arzenálját is (Gearan 2012).

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a Morszi-kormányzat elsősorban közvetítő szerepet igyekezett játszani a 2012-ben a Hamász és Izrael között lezajló konfliktusban (annak ellenére, hogy a konfliktus gerjesztette feszültség miatt vissza kellett hívni Egyiptom izraeli nagykövetét), melynek kapcsán az USA-val együttműködve tető alá tudott hozni egy tűzszünet (Segell 2013, 2.). Morsy (2013) arra mutat rá, hogy a sikeres tűzszünet nemzetközi elismertséget hozott Morszi számára, és erősítette Egyiptom szerepét a térségben. Mi több a szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy Morszi politikája több téren sem szakított az előző rezsimek politikáival Izrael kapcsán (pl. Izrael elismerése és együttműködés vele, Hamász elleni fellépés).

Mindezeket figyelembe véve azt lehet elmondani, hogy Morszi nem hozott éles változást az Izraelhez fűződő egyiptomi viszony kapcsán. Mindössze annyi történt, hogy a két ország közötti kommunikáció lett valamivel hűvösebb a korábbiakhoz képest.

Fontos azonban ezzel kapcsolatban megemlíteni, hogy Segell (2013, 1.) arra mutat rá, hogy míg Morszi elnöksége alatt az egyiptomi politikai vezetés kapcsolata megromlott Izraellel, addig a katonai vezetés továbbra is jó kapcsolatokat ápolt az országgal. A szerző ezzel kapcsolatban kifejti, hogy a békekötést követő évtizedekben az egyiptomi fegyveres erőknek jó munkakapcsolata alakult ki Izraellel, és olyan ügyek mentén működtek együtt, mint a dzsihadistákkal szembeni fellépés a Sínai-félszigeten. Morsy (2013) egy olyan, a sajtóban

megjelent véleményre mutat rá, miszerint a hadsereg egyébként is megakadályozná, ha Morszi egyoldalúan a Hamász mellett akarna fellépni a konfliktusban. Ezekből is látszik tehát, hogy a hadsereg bizonyos értelemben saját, a kormányzat irányvonalától független külpolitikát folytatott Morszi elnöksége alatt.

Ehhez kapcsolódva érdemes említést tenni arról, hogy Morszi későbbi tárgyalásán a vádpontok között szerepelt a Hamásznak való kémkedés is (Michaelson 2019). A vád valóságtartamától függetlenül elmondható, hogy olyan ügrről van szó, mely terén Morszi élesen szembement a hadsereg preferenciáival. Meglátásom szerint éppen ezért az eset jól szemlélteti, hogy mennyire is eltérő és egymással össze nem egyeztethető politikát folytatott Morszi elnökségének idején a kormányzat és a hadsereg Izrael kérdésében.

5.3. Útkeresés a Közel-Keleten

Mint azt korábban már említettem, Meringolo (2015, 4.) az Egyesült Államok mellett Szaúd-Arábiát nevezte Egyiptom „pénzügyi tüdejének”. Gazdik (2017, 203.) ezzel kapcsolatban kifejti, hogy több, mint 20 milliárd dollárnyi befektetett tőkével rendelkezett Szaúd-Arábia Egyiptomban, és közel egymillió egyiptomi dolgozott vendégmunkásként az Öböl-menti királyságban. A szerző továbbá arra mutat rá, hogy az elnökválasztást követően a régi vezetéssel jó kapcsolatokat ápoló, a Muszlim Testvériséggel szemben viszont kritikus Szaúd-Arábia hűvösen viszonyult az új egyiptomi kormányzathoz (196., 203.). A szerző emellett arra hívja fel a figyelmet, hogy az Öböl-menti királyság veszélyt látott az új egyiptomi vezetés és Irán esetleges közeledésében.

Morsy (2013) azonban kiemeli, hogy Morszi elnök első külföldi látogatását Szaúd-Arábiában tette, ezzel biztosítva az országot az Öböl biztonsága melletti elkötelezettségéről. A szerző azt is kifejti, hogy Szaúd-Arábia ugyanekkor 4 milliárd dollár segítséget ajánlott Egyiptomnak.

Azt ugyanakkor láthatjuk, hogy az Iránhoz való közeledésről szóló szaúdi félelmek nem voltak alaptalanok. Irán ugyanis bizakodva tekintett Egyiptom új kormányzatára, azt a Közel-Keleten végbemenő „iszlám ébredés” részének tekintette, és a két ország közötti együttműködésnek az elmélyítését szorgalmazta (Gazdik 2017, 197.). Morszi egyiptomi elnökként 1979 óta első ízben látogatott Iránba, mely látogatását néhány hónappal később az iráni elnök viszonzta (Meringolo 2015, 3.). Bár ezek alapján sem beszélhetünk többről a két ország között, mint óvatos közeledésről, mégis Morszi különböző külpolitikai lépései közül – szándékolt történelmi távlata miatt - talán ez nevezhető a legjelentősebbnek.

Morsy (2013) arra hívja fel a figyelmet, hogy míg az Egyesült Arab Emírségekkel Morszi elnöksége alatt Szaúd-Arábiához hasonló módon kihűlt a kapcsolat, addig a Muszlim Testvériséget pártoló Katarral szorosabbá vált a viszony. A szerző kifejti, hogy Katar olyannyira jelentős gazdasági segítséget nyújtott Egyiptomnak, hogy befolyása megközelíthette annak mértéket, mellyel Szaúd-Arábia korábban Egyiptomban rendelkezett.

A Szíriában dúló polgárháború kapcsán Morszi igyekezett tető alá hozni a Szíriai Négyest, mely platform közvetítő szerepet játszott volna a szíriai polgárháború kapcsán (Szaúd-Arábia ugyanakkor bojkottálta Egyiptomnak ezt a kezdeményezését) (Segell 2013). Mindez meglátásom szerint arra mutat rá, hogy Morszi ténylegesen nagyobb szerepet szánt országának a térség ügyeiben, és valóban egyfajta vezető szerepre törekedett a régióban. Morszi külpolitikai aktivitását jól szemlélteti, hogy rövid elnöksége alatt összesen 17 külföldi látogatást tett (Bayoumi 2013).

Egyiptom térségbeli szerepével kapcsolatban érdemes még megemlíteni, hogy egy rövid interjú során Morszi úgy hivatkozott országára, mint Afrikának a „kapujára” (CNN 2013). Ennek fényében talán nem meglepő, hogy Morszi elődjének Afrikát mellőző politikájával szakítva elutazott az Afrikai Unió csúcstalálkozójára, ahol Egyiptom számára prioritásként jelölte meg az afrikai országokkal való együttműködést (Gazdik 2017, 204.). Meglátásom szerint mindebben az az elképzelés érhető tetten, hogy Egyiptomnak a Közel-Kelet és Afrika határán való stratégiai fekvését felhasználva Morszi egyfajta közvetítő szerepet is szánt országának az afrikai térséghez kapcsolódóan. Számos más törekvése mellett azonban ezt is derékba törte, hogy alig több, mint egy évnyi elnökség után eltávolították a hatalomból.

Összességében azt lehet elmondani, hogy a rövidéletű Morszi-kormányzat Közel-Kelet-politikáját bár sok szempontból az állandóság jellemezte, mégis igyekezett nyitni új partnerek, valamint új térségek felé és nagyobb súlyt adni országának a térségben.

6. Megállapítások Morszi kormányzatáról

Meglátásom szerint az a következtetés vonható le, hogy a belső és külső tényezők egyaránt inkább korlátokat, mintsem lehetőségeket szabtak a Morszi-kormányzat külpolitikai orientálódása számára. Egyrészt az ország (és a párt) megosztottsága, a hadsereg kiemelkedő befolyása, valamint a nehéz gazdasági helyzet egyaránt behatárolták Morszi kormányzatának a mozgásterét. Másrészt az országnak az évtizedek óta változatlan külső kapcsolatrendszere is jelentős mértékben kényszerpályára helyezte Morszi elnök külpolitikáját.

Meglátásom szerint azonban a belső tényezők jelentőségüket tekintve jelentősen túlmúlták a nemzetközi viszonyoknak a szerepét. Olyan kardinális kérdésekben ugyanis, mint amilyen az

USA-val vagy Izraellel való kapcsolat, azt láthattuk, hogy olyan belső tényezők, mint amilyenek a gazdasági nehézségek vagy éppen a hadseregnek a befolyása, már azelőtt egy bizonyos pályára állították Morszi kormányzatát, mielőtt még az érdeemben kiléphetett volna a nemzetközi térbe.

Bár láthatjuk, hogy például az USA (vagy mondhatnánk akár Szaúd-Arábiát is) támogatása bizonyos mértékig függő helyzetet eredményezett Egyiptom számára, mégis az ezzel kapcsolatos végső következtetés az volt, hogy az angolszász szuperhatalom képességei összességében korlátozottak Egyiptom befolyásolása terén. Ezzel szemben a hadseregnek és a Muszlim Testvériség egyes részeinek az érdekeltségei megkerülhetetlenek bizonyultak mind az USA-val, mind pedig az Izraellel való kapcsolat szempontjából. Mindenekelőtt tehát saját belső tényezői tartották benne Egyiptomot a hagyományos kapcsolatrendszerében.

Azt is le kell ugyanakkor szögezni, hogy a kormányzat tapasztalatlansága, a megosztottság, illetve az állam különböző, egymástól eltérő külpolitikát folytató részei ellehetetlenítették, hogy az ország következetesen tudjon politizálni a nemzetközi térben (gondoljunk csak a Hamással való kapcsolat ellentmondásaira). Mindezen Morszi elnök szemmel látható diplomáciai aktivitása sem volt képes érdeemben változtatni.

Összességében Egyiptom korábban meghatározó kapcsolatai kicsit hűvösebb formában ugyan, de megmaradtak. Az USA-val, Izraellel és Szaúd-Arábiával való együttműködés, és ezekhez kapcsolódóan Egyiptomnak a térség biztonsági rendszerében betöltött szerepe jórészt változatlan maradt. Morszi kormányzata csupán annyi változást hozott, hogy igyekezett olyan új partnerek felé nyitni, mint Irán vagy éppen Katar. Emellett néhol több (Hamász és Izrael konfliktusa), néhol pedig kevesebb (szíriai polgárháború) sikerrel megpróbált felvenni egy közvetítő szerepet is, ezzel igyekezve növelni súlyát a térség országai között.

Azt a következtetést szűröm tehát le, hogy az iszlamista külpolitika legfőbb akadályai Egyiptom tekintetében (és talán a térség más országainak tekintetében is) mindenekelőtt az ország belső struktúráiban keresendők. Morszi alig egy évig tartó kísérlete ennek következtében tragédiával végződött számára, és az általa képviselt mozgalom számára is.

7. Az el-Szisi-rezsim karaktere

7.1. Az el-Szisi-rezsim létrejötte

Mint arról már korábban szó esett, Morszi bukását a Tamarod fémjelezte tiltakozáshullám és az ezt követő katonai hatalomátvétel hozta el. A hatalomátvételt a Morszi kormányzat hadügyminisztere, el-Szisi tábornok vezényelte le. A hivatalban lévő elnök elmozdítását

követően (az alkotmánynak egyébként megfelelő módon) a Legfelsőbb Alkotmánybíróság elnöke, Adli Manszúr töltötte be az ország elnökének a tisztségét egészen 2014 nyaráig (N. Rózsa 2019, 82.). Manszúr átmeneti elnöksége alatt új alkotmány készült, melyet a lakosság népszavazáson fogadott el, majd ezt követően sor került egy újabb elnökválasztásra, melyet a katonai tisztségéről lemondó el-Szisi nyert meg (igaz, a választást a legtöbb ellenzéki erő bojkottálta) (Csicsmann 2020, 74.). Évekkel későbből visszatekintve megállapítható, hogy mindez jelentős fordulópontot hozott Egyiptom XXI. századi történelmében, és az ország életét azóta is meghatározó el-Szisi-rezsimnek a kezdetét jelentette. A következőkben eme új rezsimnek a sajátosságait igyekszem bemutatni.

7.2. El-Szisi személye

Meglátásom szerint - csakúgy, mint a Morszi-rezsim esetében - az el-Szisi rezsim alaposabb megértéséhez bizonyos mértékig szükséges szót ejtenünk magának el-Szisinek a személyéről és háttéréről. Így még mielőtt rátérnék a rezsim működésének elemzésére el-Szisi elnöksége alatt, bemutatom a személyes életútjának az elnökségét megelőző, de politikai szempontból releváns részeit.

El-Szisi személyével kapcsolatban R. Aziz (2019, 1-2.) mindenekelőtt arra hívja fel a figyelmet, hogy az elnök vallásos családból származik, és a vallás iránti érdeklődése már gyerekkorában megmutatkozott. A szerző mindezek alapján arra a megállapításra jut, hogy a vallásközpontúság már kezdettől fogva nagymértékben meghatározta a későbbi elnök személyiségét és világnézetét. Farahat (2019, 1.) továbbá arról tesz említést, hogy az elnök rokonságához tartozik a Muszlim Testvériség egyik alapítója is. Ezek alapján joggal állítható, hogy neveltetését és családi háttérét tekintve el-Szisi valóban szoros szálakkal kötődik az iszlám valláshoz. Ennek ellenére azonban úgy gondolom, hogy R. Aziz (2019, 1-2.) mindebből túlságosan is messzemenő és egyoldalú következtetést von le el-Szisi későbbi személyiségét illetően. Emellett az a tény sem elhanyagolható, hogy a későbbi elnök valójában a kairói zsidónegyed határán, egy általa „kulturálisan sokszínűnek” leírt környezetben nevelkedett (Al Jazeera 2018). Nyilvánvaló vallásos neveltetése ellenére sem tartom tehát indokoltnak a későbbi pályafutásának bizonyos elemeit csupán erre a tényezőre visszavezetni.

A későbbi elnök már fiatalon a katonai pályát választotta, a légierő középiskolájában tanult, majd az Egyiptomi Katonai Akadémián folytatta tanulmányait, ahol 1977-ben végzett (R. Aziz 2019, 3.). Katonai pályafutása során kiképzésen vett részt az Egyesült Királyságban és további tanulmányokat folytatott az Egyesült Államokban (Al Jazeera 2018). Minderre azért tértem ki,

mert el-Szisi felívelő katonai karrierjében az imént említett állomások két szempontból is komoly jelentőséggel bírnak.

Egyrészt R. Aziz (2019, 3-4.) arra mutat rá, hogy 70-es évekbeli pályakezdésével el-Szisi a katonák egy új generációjához tartozik, akiknek a háttérét és gondolkodását az „Iszlám Ébredés” jegyében erősen meghatározta a vallás kiemelt szerepe. Ez egyébként jelentősen egybecseng Wenig (2014a) azon megállapításával, hogy Anvar Szadat elnökségétől kezdődően az iszlamista elem egyre jelentősebb teret nyert az egyiptomi haderőben. Mint ahogy arra korábban már kitértem, az egyiptomi hadsereg iszlamista vagy éppen szekuláris jellegének megítélése ennek ellenére továbbra is vita tárgyát képezi. R. Aziz (2019, 4.) azonban a hadsereg iszlamista megítéléséből kiindulva azt a megállapítást teszi, hogy a későbbi elnöknek a hadseregben történő szocializálódása egyben iszlamista beállítódást is sejtet.

Nem kevésbé fontos azonban szót ejteni el-Szisi Nyugaton szerzett tapasztalatainak jelentőségéről is. Mint ahogy azt korábban már említettem, az egyiptomi fegyveres erők tisztikara aktívan együttműködött egyes nyugati országok haderőivel, és külpolitikai érdekei között jelentős szerepet kapott a Nyugattal ápoltt kapcsolatoknak a fenntartása. El-Szisi ebből a szempontból a legkevésbé sem tűnik kivételnek, külföldi tanulmányai alapvetően egy a hadsereg hagyományos irányvonalához tartozó, nyugatos orientációjú és a nyugati világot jól ismerő katonatiszt benyomását keltik. Carlstrom (2014) éppen ezért - igencsak találóan - úgy fogalmaz el-Sziszivel kapcsolatban, hogy „Egyiptom új diktátorát az Egyesült Államokban gyártottak”.

Ehhez kapcsolódva fontos még említést tenni el-Szisi egy 2006-ban, az amerikai tartózkodása idején írt tanulmányáról, melyben a későbbi elnök a közel-keleti országok lehetséges demokratizációja kapcsán felmerülő különböző kérdéseket vizsgálja (ElSisi 2006)⁶. Ennek jelentősége, hogy betekintést enged abba, hogy még elnöksége előtt, de már magas rangú katonatisztként hogyan képzelte el az ideális államépítést a Közel-Keleten.

A tanulmánnyal kapcsolatban R. Aziz (2019, 4-5.) annak demokráciaellenességére hívja fel a figyelmet, és azt a megállapítást teszi, hogy az abban kifejtett negatív demokráciakép jól azonosítható az iszlamistáknak a demokráciát elutasító álláspontjával. Az el-Szisziről alkotott ilyenfajta felfogásnak ugyanakkor jelentősen ellentmond mindaz, amit Carlstrom (2014) vele kapcsolatban a cikkében leír. A szerző el-Szisi tanulmányából, illetve egykori Egyesült Államokbeli tanárainak visszaemlékezéseiből kiindulva azt a megállapítást teszi, hogy el-Szisi a közel-keleti demokráciával szembeni szkepszisét valójában a térségnek a demokratizációt

⁶ A hivatkozásnál a dolgozat többi részében használt átírással szemben azt a névváltozatot használtam, mely a hivatkozott tanulmányon fel van tüntetve.

megnehezítő strukturális adottságaira (pl. szegénység) alapozza. Mindez értelemszerűen élesen szemben áll azzal a korábbi állásponttal, mely szerint el-Szisi a demokratikust berendezkedést az iszlamistákhoz hasonlóan vallási-ideológiai alapon utasítaná el. Meglátásom szerint ez utóbbi álláspont közelebb áll a valósághoz, mint az az elgondolás, hogy el-Szisi iszlamista alapon állva helyezkedne szembe a demokráciával. Megítélésem szerint a tanulmány alapján nem lehet azt mondani, hogy el-Szisi össze-egyeztethetetlennek tekintené az iszlám vallást a demokratikus berendezkedéssel (ElSisi 2006, 3-6.). Írásában tudniillik egy olyan közel-keleti állam képét vázolja fel, mely ugyan az iszlám alapjaira épül (és ez az alkotmányában is rögzítve van), de demokratikus módon működik, és nem rekeszti ki a vallási kisebbségeket (ElSisi 2006, 3-6., 11.). Megjegyzi ugyanakkor azt is, hogy ez a fajta demokrácia jelentősen különbözne a nyugati típusútól (ElSisi 2006, 5.).

El-Szisi ez utóbbi írásának megítélésén nem elsősorban a demokráciáról kialakított álláspontja miatt éreztem szükségét hosszabban elidőzni (hiszen az – mint látni fogjuk – elnöksége alatt a legkevésbé sem jellemzi Egyiptomot), hanem sokkal inkább annak a szerepnek a megértése okán, amit a későbbi elnök a vallásnak tulajdonít az állam életében. A demokrácia, melyet ő egy szekuláris entitásként ír le (ElSisi 2006, 3.), és a vallás kapcsolata ugyanis valójában arra világít rá, hogy el-Szisi eredetileg milyen szerepet is szánt az iszlám vallásnak Egyiptomban. Tanulmányában el-Szisi három különböző kategóriát különböztetett meg ezen a téren: a mérsékeltet, az extrémistát és a nyugatit, melyek közül - a sorok között olvasva – azt lehet látni, hogy ő maga az iszlámot a demokratikus (szekuláris) államisággal összeegyeztethetőnek tartó mérsékelttel azonosul (ElSisi 2006, 10-11.).

Külön érdekes elem, hogy el-Szisi röviden említést tesz egy, az Európai Unióhoz hasonló integrációnak a szükségességéről a Közel-Keleten, mellyel az a különbözőségei ellenére is meg tudná magát regionális alapon szervezni (ElSisi 2006, 11.). Hasonló törekvések a történelem folyamán már megjelentek a térségben (gondoljunk csak például Egyiptom és Szíria egykori uniójára), de minimum kérdéses, hogy hasonló törekvésekre a 21. századi Közel-Kelet keretei bármennyire is lehetőséget teremtenek-e. Igyekezve elkerülni, hogy egy ilyen korai kijelentésbe túlságosan is sokat belelássunk, úgy gondolom, hogy két szempontból mégsem mondható elhanyagolhatónak el-Szisi ezen elgondolása a későbbiek szempontjából. Egyrészt ugyanis azzal, hogy a jelenleginél jóval szorosabb együttműködést irányoz elő a közel-keleti országok számára, Egyiptom részéről is jelentősen aktívabb külpolitikát sejtet a térség ügyeit illetően. Másrészt az is figyelemre méltó, ami nincsen benne el-Szisi integrációról való gondolatában: a muszlim vagy éppen az arab identitásra való hivatkozás és annak megjelölése az integráció alapjaként. A két kulcsfontosságú, ugyanakkor ezzel együtt sokakat kirekesztő (a térség nem

arab államai, egyes államok nem muszlim lakossága) kategória helyett el-Szisi a közel-keleti térséghez való tartozásra helyezi a hangsúlyt, mint nagyobb összekötő kapocsra. Mint látni fogjuk, mind az aktívabb külpolitika, mind pedig egy nagyobb, összekötő identitásra való hivatkozás fontos elemét fogja képezni el-Szisi rezsimjének (bár ez utóbbi inkább Egyiptom belső viszonyai tekintében lesz tetten érhető).

Összességében azt láthatjuk, hogy el-Szisi pályájában egyaránt megtalálhatók azon elemek, melyek egy vallásos és hagyományelvű vezetőt sejtetnek, és azok is melyekből egy kifejezetten modern és világias felfogású vezetőre következtethetünk. Meglátásom szerint éppen ezért hibás lenne egyoldalú ítéletet alkotni el-Szisi kapcsán, hiszen a háttérével kapcsolatban eddig leírtak valójában egy nagyon is árnyalt politikai személyiséget vetítenek elénk. Fontos, hogy itt az árnyalt jelző alatt nem csupán egy köztes kategóriát értek, hanem egy olyan lényegi minőséget, mely komoly szerepet játszott el-Szisi hatalomra kerülésben és a rezsimjének működését is jelentősen meghatározza.

Meglátásom szerint ugyanis el-Szisi politikai felemelkedése mögött jelentős mértékben az tényező áll, hogy pont háttérének és pályafutásának összetettségéből fakadóan az egyiptomi társadalom különböző csoportjai számára egyfajta közös nevezőt tudott képezni. Hadügyminiszteri kinevezésében minden bizonnyal kulcsszerepet játszott, hogy egyszerre kapcsolódott a fegyveres erők legfelsőbb köreihez és volt elfogadható egy új, iszlamista vezetés számára. Mindezt a dolgozatom következő, el-Szisi kormányzatát vizsgáló részében fogom részletesen kifejteni.

7.3. El-Szisi kormányzata

Elnökké válásakor egy aspektusból jóval kedvezőbb volt el-Szisi helyzete, mint korábban Morszié. Míg ugyanis Morszi a politikai háttérét adó szervezetnek nem volt a vezetője, és alá volt rendelve a Muszlim Testvériség vezetésének, addig el-Szisi lényegében a hadsereg első embereként ragadta magához a politikai hatalmat. Meglátásom szerint a későbbi kormányzás hatékonysága szempontjából a legkevésbé sem elhanyagolható ez az aspektus, és már kezdetektől fogva fontos előnyt jelentett el-Szisi számára, hogy nem állt felette egy, a mozgásterét sok szempontból korlátozó szervezeti hierarchia.

A Muszlim Testvériséggel Morszi elnök bukását követően az új hatalom igyekezett leszámolni. A szervezetet 2013 augusztusában betiltották, majd pedig egy robbantásos merényletet követően terrorszervezetté nyilvánították (N. Rózsa 2019, 82.). 2013 szeptemberétől kezdődően teljes körű leszámolást indítottak a Muszlim Testvériséggel és

tagjaival szemben, melynek keretében a szervezet vezetőit letartóztatták, a vagyonát pedig befagyasztották (Csicsmann 2020, 73-74.).

Jól látható, hogy el-Szisi rezsimje elnyomó és autoriter módon működik. Szemléletes, hogy már nem sokkal Morszi megbuktatását követően legkevesebb 900 ember vesztette életét az úgynevezett Rabaa mészárlás alkalmával, melynek során a hatóságok erőszakos eszközökkel feloszlattak egy, az új kormányzattal szembeni tüntetést (Amnesty International 2019a). A Human Rights Watch (2023) információi alapján el-Szisi rezsimjéhez továbbra is hozzá tartozik az emberi jogoknak a súlyos megsértése. A szervezet jelentésében politikai foglyok ezreiről, emberek kényszerített eltűnéséről és a civil szféra súlyos és rendszerszintű elnyomásáról számol be.

El-Szisi rezsimjének jellegéhez erősen hozzá tartozik, hogy a szabad választásnak az intézménye teljesen hiányzik az ország működéséből. A Freedom House (2017, 2023) jelentéseiben közölt adatok szerint ugyanis az utóbbi évek egyetlen választását sem lehetséges szabadként leírni. A jelentések arra is kitérnek, hogy a választásokon való részvételi arány alacsony és azokat az ellenzéki erők rendre bojkottálják, helyi választást pedig már 15 éve egyáltalán nem tartottak az országban. S. Aziz (2017, 22.) találóan úgy fogalmaz, hogy a választások egyszerre jelentenek „kardot és pajzsot a tekintélyelvű uralomnak a megőrzéséhez”. Meglátása szerint ugyanis egyrészt kardot jelentenek, hiszen a választási rendszer sajátosságai a jelenlegi vezetés hatalomában maradását segítik. Másrészt ugyanakkor pajzsként is szolgálnak a szerző szerint, ugyanis a választás intézményére, mint demokratikus vívmányra lehet hivatkozni, ezzel elhárítva a külső és belső kritikákat.

Említésre méltó, hogy el-Szisi 2019-ben az alkotmány módosításával jogilag lehetővé tette, hogy 2030-ig ő maradjon az ország elnöke (BBC 2019). Ez a törekvése feltűnően egybevág azzal, hogy már korábban nagyszabású fejlesztési programot hirdetett „Egyiptom Vízión 2030” névvel (Embassy of Egypt 2016). Megállapításom szerint ezekből arra lehet következtetni, hogy el-Szisi hosszú távban gondolkodik saját magát és országát illetően is, és legalább 2030-ig ténylegesen hatalomban tervez maradni. Jelen pillanatban nem tűnik úgy, hogy ez a tervét bármilyen politikai mozgalom vagy ellenfél veszélyeztethetné. A 2013-as eseményeket követően komolyabb rezsimellenes megmozdulásokra csupán 2019-ben került sor, amikor is tüntetések kezdődtek. A kiváltó ok a korrupciónak az országban tapasztalható magas foka volt, de a hatóságok kemény eszközökkel fellépve elfojtották a tiltakozáshullámot (Amnesty International 2019b).

Megállapítható tehát, hogy el-Szisi rendszerének sajátosságai közé tartozik a hatalomgyakorlás autoriter módja és az emberi jogoknak a rendszerszintű megsértése.

Megállapítható, hogy mind el-Szisi korábban már taglalt személyes nézetei, mind pedig rezsimjének a működése az ország nyugalmanak és hosszútávú stabilitásának az elsődlegességén nyugszanak. Bár mindezt el-Szisi rezsime antidemokratikus úton érte el, mégsem vitatható azonban, hogy a 2010-es évek elejének zűrzavaros időszakához képest politikai stabilitás jellemzi az országot.

El-Szisi személyéhez hasonlóan rezsime karaktere is igen összetettnek mondható. Egyaránt megfigyelhetünk benne ugyanis a szekularizmus irányába mutató és az iszlamizmust inkorporáló elemeket is. Mint arról már szó volt, a Mubarak-rezim elitje alapvetően a Muszlim Testvériséggel és Morszi elnökkel szemben a hadsereg körül csoportosult. Emiatt kézen fekvő a jelenlegi rezsime lényegében a régi elit helyreállításaként kezelni. Csicsmann (2020, 74.) el-Szisi rezsimejét egyenesen a Mubarak-rezim továbbélésének tekinti mindössze annyi különbséggel, hogy immár Mubarak személye és a korábbi uralkodó párt (Nemzeti Demokratikus Párt) lekerült a politikai porondról. Meglátásom szerint ezen állítás ellen az nem kellően hathatós érv, hogy a régi elitnek egy része mostanra szembefordult el-Szisi kormányzatával (M. Dunne 2020).

Mindenképp érdekes és ide kapcsolódó momentum, hogy néhány hónappal el-Szisi elnökké választását megelőzően az egykori elnök, Hoszni Mubarak támogatólak nyilatkozott az éppen a választásra készülő el-Szisziről, mondván, hogy „a nép őt akarja, és a nép akaratának érvényesülnie kell” (Al Arabiya News 2014). Bár ebből az egyetlen nyilatkozatból nem érdemes messzemenő következtetéseket levonni, mégis ez a mozzanat igencsak szemléletes az egyiptomi helyzet szempontjából. Az országot hosszú évtizedeken keresztül irányító elnök el-Szisi felé irányuló támogatását (még ha csak pusztán szóbeli támogatásról is beszélünk) könnyen értelmezhetjük úgy, mint a megmaradt politikai örökségnek az egyfajta továbbadását.

A rezsime karakterének megértéséhez az is nagyban hozzájárul, ha megvizsgáljuk annak identitásépítő szándékát. Abban ugyanis, hogy milyen identitás alapjaira szeretné felépíteni egy rezsime az egyiptomi államot, természetesen tükröződik magának az adott rezsime a világnézete. Winter és Shiloah (2019, 65-67.) arra mutatnak rá, hogy el-Szisi kormányzata az úgynevezett „az új egyiptomi” megteremtésére törekszik. A szerzők ez alatt alapvetően egy olyan újfajta egyiptomi identitásnak a létrehozását értik, mely megfelel el-Szisi politikai érdekeinek és egyben szemben áll a Muszlim Testvériség által képviselt iszlamista identitásfelfogással. Ez utóbbi - a szerzők szerint - az egyiptomi identitást mindenekelőtt az iszlám vallásra alapozza, és Egyiptomot elsősorban az országhatárokon átnyúló iszlám közösség részeként értelmezi. A két szerző ezzel állítja szembe az el-Szisi kormányzata által hirdetett identitásfelfogást, melyet az egyiptomi történelem egyes szakaszaiban megjelenő

különböző identitáselemek (óegyiptomi, görög-római, kopt keresztény, arab, muszlim, afrikai, mediterrán) szintéziseként írják le. Emellett azt is kifejtik, hogy az el-Szisi kormányzata által felépített narratíva a hazájához hű egyiptomi állampolgárt állítja szembe a nemzetállamot a pániszlám gondolkodás jegyében aláadni akaró iszlamistával.

El-Szisi egy 2014-ben az ENSZ Közgyűléséhez intézett beszédében országát a „méréselt iszlám világítótornyának nevezte” (PBS Newshour 2014). Emellett ugyanezen beszédében az egyiptomi társadalomnak a 2011-es és a 2013-as eseményekben betöltött szerepét méltatta. Míg előbbi esetben ugyanis el-Szisi szerint az egyiptomi emberek a szabadság és a társadalmi igazság vágyától hajtva a korrupció és a despotizmus ellen álltak ki, addig az utóbbi esetben patriotizmusuk által motiválva azt akadályozták meg, hogy egy „frakció” a vallásra hivatkozva a saját érdekét a közérdek el helyezze. Azt is kijelenti továbbá, hogy az utóbbi esetben a társadalom az „extrémizmus és sötétség” ellen lázadt fel, melynek célja az egyiptomi társadalomnak a megosztása volt. Jól látható továbbá, hogy el-Szisi szívesen írja le magát és kormányzatát a „méréselt” jelzővel, mely a szélsőségekkel szemben nyugalmat és stabilitást tud garantálni az országban.

Mindez alapján úgy gondolom, hogy az el-Szisi-féle felfogást leginkább egyfajta inkluzív nacionalizmusként lehet leírni, melyben a különböző vallási csoportokat összekötő egyiptomi identitásra helyeződik a hangsúly. Mindezek alapján valóban egy, a Mubarak-féle berendezkedést helyreállító és viszonylag szekuláris rezsimnek a képe bontakozik ki. Szekuláris elemként írható le továbbá a nők megnövekedett száma a kormányzatban (Al Arabiya 2018) és a vallási kisebbségek viszonylagos biztonsága is az országban (Farahat 2019).

Mindezek ellenére mégsem értek teljesen egyet Csicsmann (2020, 74.) a korábbi rendszer helyreállításáról szóló kijelentésével. Három tényező ugyanis meglátásom szerint jelentősen megkülönbözteti a jelenlegi a rezsimet a Mubarak-félétől. Egyrészt a hadseregnek vitathatatlanul megnövekedett a szerepe a korábbiakhoz képest. Másrészt el-Szisi a korábbiakhoz képest látványosan engedményeket tett egyes iszlamista csoportoknak. Erre jó példa, hogy a szalafita Nour párt tagjai közül nevezett ki szenátorokat (Mikhail 2020), vagy éppen az, hogy elnöksége alatt egyre nagyobb teret nyer az iszlám az ország fegyveres erőiben (Wenig 2014a). Végül el-Szisi rezsimjének drákói hatalomgyakorlása is különbséget jelent az ebből a szempontból valamivel visszafogottabb Mubarak-rezsimmel szemben. A sajtóban mostanra számos olyan vélemény jelent meg, melyek egybehangzóan állítják, hogy represszió tekintetében el-Szisi rezsimje jelentősen meghaladja Mubarak néhai kormányzatát (Cook 2017, M. Dunne 2020, Serrano 2021).

A fentiek alapján egyrészt úgy gondolom, hogy joggal lehet bizonyos mértékű folytonosságról beszélni Mubarak és el-Szisi rezsimjei között. Másrészt viszont azzal nem értek egyet, hogy a két rezsimet azonosítani lehetne egymással. El-Szisi rezsimjét éppen ezért inkább Mubarakéhoz hasonló, de néhány lényegi pontban különböző kormányzatként írnám le.

R. Aziz (2019, 4.,7.) az elnököt múltja és addigi kormányzása alapján egyenesen iszlamistának és szalafitának bélyegzi, míg ugyanőt Farahat (2019, 9.) egy reformerként jellemzi. Meglátásom szerint egyik kategória sem írja le megfelelően el-Szisi rezsimjének a valós karakterét. Az ugyanis sokkal inkább nevezhető összetettnek, árnyaltnak vagy éppen mérsékeltnek (ha csak a rezsim világnézetét és nem a hatalomgyakorlás módját értjük alatta), mintsem egyoldalúan valamely kategória képviselőjének.

Végezetül az el-Szisi kormányzat valós hazai és nemzetközi mozgásterének mélyebb megértéséhez fontos szót ejteni az ország gazdaságának állapotáról is. Mint láthattuk, Morszi kormányzatának lehetőségeit jelentősen leszűkítették az országot akkor már évek óta sújtó gazdasági nehézségek. Ezzel kapcsolatban mind Csicsmann (2020, 74.), mind pedig N. Rózsa (2019, 82.) arra hívják fel a figyelmet, hogy Egyiptom gazdasági és társadalmi problémái (mint a fiatalok munkanélkülisége vagy a növekvő szegénység) továbbra is megoldatlanok. Elmondható ugyanakkor, hogy az évtized első feléhez képest a 2010-es évek második felére jelentősen javultak Egyiptom gazdasági növekedésre (The World Bank 2021a), illetve munkanélküliségre (The World Bank 2021d) vonatkozó mutatói. Ezzel szemben a társadalom megélhetése szempontjából nem kevésbé fontos inflációs mutató kifejezetten hullámnak mondható el-Szisi elnöksége alatt (Reuters 2023, The World Bank 2021b). Sokkal súlyosabb probléma azonban, hogy az ország eladósodottsága mostanra olyan mértékű, hogy az IMF-nek Egyiptom van a második legnagyobb összeggel eladósodva (England 2022). Ezt a helyzetet a 2022-es ukrajnai háború még súlyosabbra fordította azzal, hogy az országban élelmezési válságot idézett elő (El Sirgany és El Wardani 2022).

8. Egyiptom külpolitikája 2013 után

8.1. Az USA-val való kapcsolat

Morszi hatalomból történő eltávolítását követően Obama elnök „mély aggodalmát” fejezte ki a helyzettel kapcsolatban, továbbá a polgári kormányzat mihamarabbi visszaállítására, az emberi jogok tiszteletben tartására, valamint a felek között párbeszédre szólított fel (Epstein 2013). Az Egyesült Államok elnöke ugyanakkor tartózkodott attól, hogy „puccsnak” minősítse az egyiptomi eseményeket, melynek előfordulta esetén az USA törvényei nem teszik lehetővé

az érintett ország anyagi támogatásának bizonyos formáit (Cohen 2013). Ezzel egy időben azonban az elnök az illetékes minisztériumoknak és ügynökségeknek arra adott utasítást, hogy vizsgálják át az általuk Egyiptomnak nyújtott támogatásokat (Cohen 2013, Epstein 2013).

Láthatóvá vált tehát, hogy az Egyiptomnak nyújtott széleskörű amerikai támogatások megvonása egyáltalán nem elképzelhetetlen. Ugyanúgy ahogy az is, hogy ennek meglépése a jogi szabályozás ellenére is jelentős részben politikai döntésnek a kérdése. El-Szisi antidemokratikus eszközökkel történő hatalomra kerülése, és rezsimjének – már említett – elnyomó és az emberi jogokat számos alkalommal durván megsértő természete 2013 után folyamatosan aktuálissá tette annak kérdését, hogy ez Egyesült Államok mennyire hajlandó Egyiptomnak a támogatásoktól való (bizonyos mértékű) függőségét a nyomásgyakorlás eszközeként használni el-Szisi rezsimjének viszonylatában.

A támogatások megvonásával kapcsolatban Wallace (2019) megállapítja, hogy bár a 2013-as év folyamán az Obama-adminisztráció bizonyos fegyverszállítmányokkal egyetemben tényleg befagyasztotta az Egyiptomnak nyújtandó katonai támogatás egy részét, annak nagyobbik hányadát továbbra is megkapta az ország. A szerző arra is rámutat, hogy ez az állapot is csupán 2015-ig tartott, amikor is feloldották a fagyasztást.

A Trump adminisztrációval kapcsolatban C. Dunne (2022) azt a következtetést vonja le, hogy bár többször élt az Egyiptomnak nyújtandó támogatások megvonásával, ezeket később mégis odaadták országnak, és összességében nem foglalkoztak érdemben az emberi jogok el-Szisi rezsimje általi megsértésével. Wallace (2019) ezzel kapcsolatban azt a megállapítást teszi, hogy lényegében az Egyesült Államok részéről egyfajta bevett mintává vált, hogy ideiglenes szimbolikus nagyságban támogatásokat tart vissza. Meglátása szerint azonban ez inkább csak egy „nyilvános pofon” a rezsim számára, mintsem érdemi fellépés annak jogsértő gyakorlataival szemben. C. Dunne (2022) említést tesz ugyanakkor arról is, hogy a Trump-adminisztráció nyomására el-Szisi kormánya némileg csökkentette a rezsim részéről a civil szférára nehezedő nyomást.

Mindez azonban nem nyomta rá a bélyegét a két ország kapcsolatára. Elmondható ugyanis, hogy az USA és Egyiptom kapcsolata Trump elnöksége alatt kifejezetten jó volt. Trump egy alkalommal el-Sziszt még a „kedvenc diktátorának” is nevezte (Mindock 2019). Bár minimum kérdéses, hogy ez utóbbi szavak mennyire számítanak hízelgőnek a nemzetközi közvélemény szemében, el-Szisi Trumptól ezen túlmenően is számos gesztust kapott. 2017-ben hosszú évek óta először fogadta Egyiptom elnökét a Fehér Házban, mely még akkor is komoly kommunikációs sikernek számított el-Szisi számára, ha Egyiptomnak más országokhoz hasonlóan el kellett fogadni az amerikai támogatás bizonyos mértékű csökkentését (Gaouette,

Liptak és Malloy 2017). Az amerikai elnök el-Sziszit 2019-ben is fogadta a Fehér Házban, ahol őt magát „nagyszerű személynek”, munkáját pedig szintén „nagyszerűnek” és „fantasztikusnak” nevezte, továbbá azt is kifejezésre juttatta, hogy a két ország közötti kapcsolat még soha nem volt jobb (ez utóbbit el-Szisi is megerősítette) (Klein, Malloy és Vazquez 2019).

Szintén sor került már találkozóra Biden elnök és el-Szisi között is, igaz, ennek helyszínéül Egyiptom, apropójául pedig az ENSZ klímakonferenciája szolgált, és a megvitatott témák egyikeként Biden felvetette az emberi jogok tiszteletben tartásának fontosságát is (The White House 2022). C. Dunne (2022) rámutat, hogy bár kampányában ígéretet tett Biden, hogy fellép Trump „kedvenc diktátorával” szemben, mégis egy 2,5 milliárd dolláros fegyvereladásról állapodott meg az egyiptomi rezsimmel.

Összességében megállapítható tehát, hogy sem a jelenlegi sem pedig a korábbi amerikai elnökök adminisztrációinak nem állt szándékában komolyabban fellépni el-Szisi rezsimjével szemben. El-Szisi Egyiptoma ugyanis továbbra is fontos szövetségese a térségben az Egyesült Államoknak, melyet az amerikai külügyminisztérium az USA „fontos stratégiai partnereként” jellemzett (Al Jazeera 2022). Ehhez köthető, hogy elnöksége óta el-Szisi már többször is megerősítette a terrorizmussal szembeni fellépésben való elkötelezettségét (CBS News 2014, Gaouette, Liptak és Malloy 2017). Ez utóbbi tényező az Egyesült Államok mindenkori vezetésének szemében minden bizonnyal jelentős szempont az el-Szisi rezsim megítélésével kapcsolatban.

A leírtakból egyértelművé válik, hogy az Egyesült Államok nem hajlandó drasztikusabb módon fellépni az el-Szisi rezsimmel szemben, hiszen az a régió stabilitásának és egyensúlyának fenntartásában kulcsszerepet játszik. El-Szisi rezsimjének szempontjából tehát kifejezetten előnyösnek mondható a Nyugattal kialakult ilyen típusú kapcsolat. Kormányzata élvezi ugyanis az amerikai támogatásnak az előnyeit, ám annak potenciális hátrányától, nevesint attól, hogy azt az Egyesült Államok a rezsimjével szembeni komolyabb nyomásgyakorlásra használná fel, nem kell tartani. Ezzel együtt az is elmondható, hogy azt a korábbi megállapítást, hogy az Egyesült Államok nem rendelkezik komoly befolyással Egyiptom felett, mindez csak aláhúzza.

8.2. Együttműködés Izraellel

Mint Morszi-rezsimjénél már megfigyelhettük, az egyiptomi külpolitika szempontjából kiemelt jelentőségű az Izraellel ápolt kapcsolatnak a kérdése. Az Egyesült Államok által nyújtott katonai támogatás és az Egyiptom által a közel-keleti térségben betöltött szerep

egyaránt továbbra is az ellen szóltak, hogy az egyiptomi kormányzat elmozduljon az 1979-es béke-megállapodás jelentette status quo-ról. Emellett – mint arról már szintén szó esett - az El-Szisi háttérét képező hadsereg hagyományosan együttműködik mások között az izraeli fegyveres erőkkkel is, így a hadsereg megnövekedett politikai hatalma mindenképp a kapcsolatoknak a komolyabb szintű felülvizsgálata ellen szól.

Mindenképp szemléletes ugyanakkor az egyiptomi-izraeli kapcsolat helyzetének szempontjából egy el-Szisi által adott interjúnak az esete. Az Al Jazeera (2019) tudósítása szerint ugyanis miután el-Szisi interjút adott a CBS „60 perc” című műsorának, az egyiptomi nagykövet kapcsolatba lépett a csatornával és kijelentette, hogy az interjú nem kerülhet adásba. A katari hírügynökség szerint nem világos, hogy pontosan mi állt az interjú utólagos letiltásának szándéka mögött, de abban az egyiptomi elnök olyan kijelentéseket fogalmazott meg az Izraellel való együttműködéssel kapcsolatban, melyek politikai szempontból kártékonyak lehetnek számára. A tudósítás ugyanis kiemeli, hogy el-Szisi az interjú során elismerte a - korábban még letagadott - együttműködést országa és Izrael között, és helyeslően válaszolt arra a kérdésre, hogy a jelenlegi-e az eddigi legszorosabb és legmélyebb együttműködése Izraellel. Emellett a hírügynökség szerint az egyiptomi elnök említést tett arról is, hogy országának légierije műveleteihez esetenként az izraeli légtér használatára kényszerül, melyből kifolyólag széleskörű koordinációt folytatnak az izraelikkel.

A fenti esetből egyrészt az rajzolódik ki, hogy el-Szisi kormánya nemcsak megtartotta a két ország évtizedek óta tartó együttműködését, de a Sínai-félszigeten kialakult helyzet következtében jelentősen el is mélyítette azt. Másrészt ugyanakkor az is nyilvánvalóvá válik, hogy ezen együttműködésnek a felvállalása mennyire problémás az egyiptomi kormányzat számára, az ország közvéleményének korábban már említett Izrael-ellenes hangulata következtében. Megállapítható tehát, hogy el-Szisi kormánya számára a nemzetköz helyzet és a belső problémák szükségessé, míg az ország közvéleménye terhessé teszi az Izraellel ápolt jelenlegi viszony fenntartását. Ebben a kérdésben tehát megállapításom szerint el-Szisi rezsimje alapvetően egy kényszerpályán mozog.

8.3. Közel-Kelet és Afrika

Szalai (2021, 4.) arra mutat rá, hogy el-Szisi elnöksége alatt nem került sor komolyabb változásra az egyiptomi külpolitikában, továbbra is évtizedes távlatú folytonosság jellemzi az ország nemzetközi kapcsolatait. A szerző ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az irány változatlansága ellenére el-Szisi alatt megerősödött az ország külpolitikai szerepe, tevékenysége pedig intenzívebbé vált (6.). Mindezt a szerző alapvetően az ország 2013 utáni

viszonylagos stabilizálódásának tulajdonítja. Azt is leszögezi ugyanakkor, hogy az országot továbbra is létező belső problémái, valamint a térség többi országának ereje meggátolják abban, hogy a régiónak egy velük egyenrangú hatalmává tudjon válni.

N. Rózsa (2019, 83.) Egyiptom nemzetközi viszonyrendszerét illetően arra hívja fel a figyelmet, hogy az ország belpolitikai változásai komoly kihatással bírnak annak államközi kapcsolataira is. A rezsimváltáshoz kapcsolódóan megállapítja, hogy míg a Morszi-kormányzat elsősorban Katarral ápolt szoros viszonyt, addig el-Szisi elnök kormányzata Szaúd-Arábiával alakított ki szövetségesi kapcsolatot. A szerző is megállapítja továbbá, hogy mára Egyiptom háttérbe szorulni látszik Szaúd-Arábia mögött, mi több egyes vélemények szerint mára annak politikailag alárendelődött. Ennek alátámasztására arról tesz említést, hogy el-Szisi elnöksége alatt Egyiptom Szaúd-Arábia javára lemondott két vörös-tengeri szigetről, továbbá Szaúd-Arábia oldalán részt vett a Katarral kapcsolatos diplomáciai konfliktusban, valamint a jemeni katonai beavatkozásban is. Csicsmann (2020, 75.) ezzel kapcsolatban arról tesz említést, hogy a vörös-tengeri szigetek átadása komoly belső tiltakozásokat váltottak ki Egyiptomban.

Ezen a ponton fontos említést tenni Egyiptom gazdasági problémáinak külpolitikában betöltött szerepéről is. Ezen nehézségek ugyanis jelentős mértékben behatárolják az ország politikai mozgásterét, és kiszolgáltatottá teszik azt az Öböl-menti országok számára. Ehhez kapcsolódik Meringolo (2015, 4.) korábban már többször említett kijelentése is, miszerint Szaúd-Arábia és az USA jelenti Egyiptom két „pénzügyi tüdejét”. Butter (2020, 6-11.) arra mutat rá, hogy Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek Morszi 2013-as megbuktatása idején és az azt követő években is jelentős mennyiségű támogatást folyósítottak az ország számára, és hosszútávú betéteket helyeztek el annak központi bankjában. A szerző által közölt adatok szerint mindezeknek a nagyságrendje több tízmilliárd fontra rúg. A súlyosan eladósodott Egyiptom számára ez a típusú pénzügyi segítség mindenképp létfontosságú. Mindennek értelemszerűen meghatározó szerepe van abban, hogy el-Szisi elnöksége alatt Egyiptom bizonyos ügyekben (mint amilyen a vörös-tengeri szigetek átadása is volt) ténylegesen alárendelődni látszik a szaúdi érdekeknek. Emellett már az is tetten érhető, hogy esetenként az Öböl-menti adományozók gazdasági feltételekhez kötik a további segítségnyújtást (Butter 2020, 9-10., Ebrahim 2023).

Mindebből valóban arra következtetnénk, hogy az évtizedekkel korábban a térségben még nagyhatalmi politikát folytató Egyiptom mára elvesztette külpolitikai önállóságát, és alárendelődni látszik Szaúd-Arábia befolyásának. Bár meglátásom szerint egy ilyen állításnak jelentős igazságtartalma van, mégsem gondolom, hogy az ország nemzetközi helyzetét pontosan leírja. Az ugyanis az előbb említettél csak jóval árnyaltabban jellemezhető.

Ez utóbbi állításomnak az alátámasztására Szalai (2021, 6.) tanulmányát tudom felhozni. Ebben ugyanis a szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyiptomi külpolitika egyszerre igyekszik jó kapcsolatot kiépíteni a térségbeli partnereivel, és emellett távolságot is tartani tőlük. Ennek okaként pedig azt az egyiptomi felismerést jelöli meg, hogy az ország szuverenitását és külpolitikai önállóságát jelentősen veszélyeztetheti a térség hatalmaival való túl szoros kapcsolat, a tőlük való függés. A szerző példaként hozza fel Egyiptomnak azon törekvését, hogy kimaradjon mind a szaúdi-iráni rivalizálásból, mind pedig az utóbbi éveknek az intervencionista és destabilizáló szaúdi politikájából. Összességében az egyiptomi külpolitika prioritásként (többek között) pont az önállóságnak a megtartását, és a mozgástérnek a bővítését jelöli meg a szerző.

Mindezeket figyelembe véve azt tudom megállapítani, hogy Egyiptom külpolitikáját el-Szisi elnöksége alatt ugyanannyira nem lehet a teljes külső elköteleződéssel leírni, mint ahogy nem lehet a teljes önállósággal sem. Szaúd-Arábia vezető szerepének az elismerése és az attól való távolságtartás ugyanis egyaránt részét képezik az ország stratégiájának. Ennek fényében a jelenlegi egyiptomi külpolitikát meglátásom szerint leginkább pragmatikusként jellemezhető, mely a fennálló nemzetközi keretek között igyekszik megvalósítani érdekeit, ugyanakkor a régióban kialakult hatalmi struktúrát alapvetően nem próbálja meg megváltoztatni.

Szalai (2021, 4-5.) szintén hasonló következtetést von le, és kiemeli, hogy a szerinte a hagyományos egyiptomi elit hatalmának helyreállítását hozó 2013-as eseményeket követően felerősödtek az ország külpolitikájában a rezsimbiztonsági szempontok. Ennek okaként a forradalmi események megismétlődésének megakadályozását, illetve a rendszerre fenyegetést jelentő iszlamista csoportok nemzetköziesedését jelöli meg.

A rezsimbiztonsági szempontokkal kapcsolatban érdemes említést tenni Egyiptomnak a Szudánnal kialakított viszonyáról. 2019-ig Szudánban ugyanis egy alapvetően a Muszlim Testvériséghez szorosan köthető, iszlamista kormányzat volt hatalmon, és az irányzatnak a képviselői továbbra is jelen vannak az ország politikai életében (Daoud 2022). Egyiptom szudáni rendőrök és katonák kiképzését célzó programot indított, melynek keretében a Muszlim Testvériség helyi szervezetével szembeni fellépésre készítik fel őket (Al-Monitor 2021).

Fontos szót ejteni az egyiptomi haderőnek a líbiai és a jemeni konfliktusban történő szerepvállalásáról is. Ottaway (2022) a jemeni konfliktussal kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy alapvetően Egyiptom Öböl-menti szövetségesei, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek gyakoroltak nyomást el-Szisi rezsimjére annak érdekében, hogy országával részt vegyen az Irán-által támogatott huszi felkelőkkel szembeni beavatkozásban. A szerző azonban megállapítja, hogy Egyiptom csak légierejével volt hajlandó részt venni a felkelőkkel

szembeni fellépésben. A szerző hasonló megállapítást tesz az országnak a líbiai konfliktusban betöltött szerepével kapcsolatban is. Bár említést tesz arról, hogy korábban felmerült szárazföldi csapatoknak a bevetése is, ám végül Egyiptom beavatkozása a konfliktusba légicsapásokra korlátozódott.

Meglátásom szerint a két konfliktusban történő szerepvállalás (az Öbölből érkező nyomás ellenére is) azt mutatja, hogy el-Szisi Egyiptomnak egy, a korábbinál jelentősebb és aktívabb szerepet szán a térségben nem csak politikailag, hanem akár katonailag is. Ottaway (2022) ezzel kapcsolatban azonban találóan megjegyzi, hogy regionális hatalomként való fellépés ambíciója egyelőre nem haladta meg Egyiptom esetében az attól való viszolygást, hogy olyan műveletbe kezdjen, melyhez nem kapcsolódik komoly érdeke.

Meringolo (2015, 8.) arra mutat rá, hogy bár Morszi megbuktatását követően ideiglenesen kizárták Egyiptomot az Afrikai Unióból, el-Szisi kormányzata vezető szerepet irányoz elő országa számára az Afrikával való viszony terén. A szerző ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy mindennek ellenére sem tulajdonítanak Afrikának komolyabb jelentőséget az egyiptomi vezetésben.

Egyiptom afrikai térséggel kapcsolatos politikájában kiemelt szerep jut az Etiópiával kialakult súlyos nézeteltérésnek. Az ország által a Kék Nílusra épített, és fokozatos feltöltés alatt álló Nagy Etiópiai Reneszánsz Gát ugyanis súlyosan veszélyezteti Egyiptomnak a vízellátását (Magdy 2022). Az ennek következtében kialakuló konfliktusra azonban ez eddig nem sikerült kielégítő megoldást találni. Ottaway (2022) fenyegetőnek, ugyanakkor nehezen kivitelezhetőnek tart egy esetleges katonai akciót Egyiptom légierijének részéről a gát ellen.

Végül még érdemes említést tenni az ENSZ 2022-es klímakonferenciájáról (COP27), melynek helyszínéül a híres egyiptomi üdülőváros, Sharm el-Sheikh szolgált. Bár az eseményt bizonyos mértékig beárnyékolta a bebörtönzött egyiptomi-brit politikai aktivista, Alaa Abdel Fattah éhségsztrájkja és az arra irányuló nemzetközi figyelem (O'Grady 2022), mégis - meglátásom szerint - a klímakonferenciának az Egyiptomban történő megrendezése komoly sikerként írható le el-Szisi kormányzatának szempontjából. Az ugyanis, hogy egy ilyen reprezentatív nemzetközi esemény Egyiptomban kerülhetett megrendezésre, arra mutat rá, hogy a megelőző politikailag igencsak turbulens és antidemokratikus fordulatokban bővelkedő évtized ellenére is viszonylag kedvező az ország nemzetközi megítélése.

9. Megállapítások el-Szisi kormányzatáról

Tényként írható le, hogy El-Szisi és a hadsereg az ország első demokratikusan választott elnökét fegyveres erővel, antidemokratikus módon távolította el a hatalomból. Ugyanúgy az is

tényként fogadható el, hogy ezt követően az országban napjainkig egyetlen szabad választást sem tartottak, és el-Szisi kormányzata elnyomó és az emberi jogokat számos esetben súlyosan megsértő módon lép fel minden, a rezsimmal szemben kritikus megmozdulással szemben. Ehhez képest komoly eredményként értékelhető, hogy az ország és annak elnöke nemzetközileg teljesen szalonképes maradt, tevékeny és kiterjedt külpolitikát képes folytatni, valamint az emberi jogokra és a demokratikus normákra hagyományosan érzékenyebb Nyugattal is kifejezetten jó kapcsolatokat ápol.

Látható, hogy mind el-Szisi személye, mind pedig rezsimjének karaktere igen összetett. Bár sok szempontból folytonos a régi Mubarak-féle rezsimmal, és számos alapvetően szekuláris vonást mutat, mégis megtalálhatóak benne a korábbiakhoz képest nagyobb súllyal iszlamista elemek is. Meglátásom szerint a főbb karakterisztikái ezen túlmenően az ország hosszútávú stabilitásának a minden más elé való helyezése, illetve a bármilyen (a rezsimmal kompromisszumot nem kötött) ellenzéki erőnek a meg nem tűrése. Ez utóbbi - meglátásom szerint - jelentősen ambivalens el-Szisi rezsimjének az ország és a társadalom egységét szorgalmazó retorikájával, és az általa képviselt inkluzív egyiptomi identitással.

Külpolitika szempontjából azt lehet megállapítani, hogy a mubaraki örökség továbbvitele, a rezsimbiztonság előtérbe helyezése és az országnak szánt nagyobb nemzetközi szerep is fellelhető el-Szisi külpolitikájában. Meglátásom szerint ezek mindegyike nagymértékben egybevág a rezsím belpolitikájának sajátosságaival.

Az USA-val és Izraellel való kapcsolata az országnak alig változott a korábbiakhoz képest. Megállapítható azonban, hogy míg Egyiptom számára az Egyesült Államokkal való kapcsolat kifejezetten előnyösnek mondható, addig az Izraellel való együttműködés inkább kényszerűként jellemezhető. Az ország láthatóan igyekszik kiterjeszteni a szerepét a Közel-Keleten, ugyanakkor megőrizni jó kapcsolatát hagyományos partnereivel. Komoly problémaként merül ugyanakkor fel az ország gazdaságának gyengesége, és az állam eladósodottsága. Ezen belső tényezők alapvetően nagymértékben kiszolgáltatják Egyiptomot az őt segélyező Öböl-menti államoknak.

10. Véggövetkeztetés: tragikus kudarc és mérsékelt siker

Meglátásom szerint mind Morszi, mind pedig el-Szisi elnöksége alatt a belső viszonyok dominanciáját figyelhetjük meg az ország külpolitikája felett. Ha komolyabb szerepet is kapnak a különböző külső tényezők az egyiptomi külpolitikának az alakulásában, az jellemzően azért történik, mert a belpolitikai viszonyok rendezetlensége az országot már kiszolgáltatottá tette. Erre jó példa az, ahogy Morszi esetében a hadsereg (és a régi elit) dominanciája és külpolitikai

befolyása, míg el-Szisi esetében a gazdasági nehézségek, illetve a Sínai-félsziget problémája egy meghatározott kényszerpályára tereli az ország külpolitikáját.

Meglátásom szerint Morszi igyekezett lazítani Egyiptom kapcsolatait annak régi szövetségeseivel, és újak felé nyitni. Ezen törekvései azonban a belső korlátok miatt nem jutottak tovább pusztá puhatolózáson és óvatos közeledésen. Végül az ország újabb belső átrendeződése, Morszi katonai erővel való eltávolítása pontot tett rövidéletű és csekély eredményeket felmutatni képes kísérletének végére. Mindez tragikus kudarcot jelentett mind Morszi, mind pedig a Muszlim Testvériség számára.

Ezzel szemben el-Szisi kedvezőbb hatalmi struktúrát tudhat maga mögött, hiszen a hadsereg és az elit jelentős része is kormányzatát támogatja. Nem kell szembenéznie tehát sem annak problémájával, hogy nem ő a politikailag meghatározó szervezetnek a vezetője, sem pedig azzal, hogy kiterjedt „mélyállam” dolgozna ellene. Célja alapvetően egy autoriter, ugyanakkor világnézetileg inkluzív Egyiptom megalkotása. Kérdéses azonban, hogy az ország gazdasági nehézségei közepette mennyire lehetséges a stabilitásnak a hosszútávú fenntartása. Emellett szintén problémát jelent a társadalomnak a továbbra is megfigyelhető megosztottsága. Mindehhez szintén stabilitást kereső, ugyanakkor nagyravágyó külpolitika társul. Komoly eredmény, hogy a rezsim antidemokratikus természete ellenére is el-Szisi meg tudta tartani nemzetközi szalonképességét. Az ország külső lehetőségei azonban a belső gyengeségekből fakadóan továbbra is jelentősen behatároltak. El-Szisi esetében tehát csupán legfeljebb mérsékelt sikerekről beszélhetünk.

11. Irodalomjegyzék

- Al Arabiya. *Eight female ministers hold seats in Egypt's cabinet for the first time*. 2018. június 14. <https://english.alarabiya.net/features/2018/06/14/For-the-first-time-in-Egypt-Eight-female-ministers-in-the-new-cabinet> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Al Arabiya News. *In rare interview, Mubarak says Egyptians want Sisi*. 2014. február 6. <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2014/02/07/In-rare-interview-Mubarak-says-Egyptians-want-Sisi> (hozzáférés dátuma: 2023. április 5.).
- Al Jazeera. *CBS broadcasts Sisi interview despite Egypt request not to air it*. 2019. január 7. <https://www.aljazeera.com/news/2019/1/7/cbs-broadcasts-sisi-interview-despite-egypt-request-not-to-air-it> (hozzáférés dátuma: 2023.. április 16.).
- . *Egypt's Morsi defies military in fiery speech*. 2012a. június 30. <https://www.aljazeera.com/news/2012/6/30/egypts-morsi-defies-military-in-fiery-speech> (hozzáférés dátuma: 2023. január 15.).
- . *Profile: Abdel Fattah el-Sisi*. 2018. április 12. <https://www.aljazeera.com/news/2018/4/12/profile-abdel-fattah-el-sisi> (hozzáférés dátuma: 2023. április 12.).
- . *Profile: Hussein Tantawi and Sami Anan*. 2012b. augusztus 12. <https://www.aljazeera.com/news/2012/8/12/profile-hussein-tantawi-and-sami-anan> (hozzáférés dátuma: 2023. április 14.).
- . *US approves \$2.5bn arms sale to Egypt, despite rights concerns*. 2022. január 26. <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/26/us-approves-2-5bn-arms-sale-egypt-despite-rights-concerns> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Al-Monitor. *Egypt trains Sudanese police to counter Brotherhood plans*. 2021. szeptember 14. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/egypt-trains-sudanese-police-counter-brotherhood-plans> (hozzáférés dátuma: 2023. április 16.).
- Amnesty International. *Egypt: Bitter legacy of Rabaa massacre continues to haunt Egyptians*. 2019a. augusztus 14. <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2019/08/egypt-bitter-legacy-of-rabaa-massacre-continues-to-haunt-egyptians/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- . *Egypt: Largest wave of mass arrests since President Abdel Fattah al-Sisi came to power*. 2019b. október 2. <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2019/10/egypt-largest-wave-of-mass-arrests-since-president-abdel-fattah-al-sisi-came-to-power/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Aziz, Ramy. „Who Is Sisi of Egypt? A Salafi.” *Middle East Quarterly*, 2019.
- Aziz, Sahar F. „Military electoral authoritarianism in Egypt.” *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 2017: 280-295.
- Bayoumi, Alaa. *Morsi's foreign policy record reviewed*. 2013. június 27. <https://www.aljazeera.com/features/2013/6/27/morsis-foreign-policy-record-reviewed> (hozzáférés dátuma: 2023. január 15.).

- BBC. *Egypt constitutional changes could mean Sisi rule until 2030*. 2019. április 16. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-47947035> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- . *Egypt leader Mursi orders army chief Tantawi to resign*. 2012. augusztus 12. <https://www.bbc.com/news/world-africa-19234763> (hozzáférés dátuma: 2023. április 14.).
- Butter, David. *Egypt and the Gulf: Allies and Rivals*. Kutatómunka, London: Chatham House, 2020.
- Carlstrom, Gregg. *Egypt's New Dictator Was Made in the USA*. 2014. február 18. <https://www.politico.com/magazine/story/2014/02/el-sisi-egypt-dictator-103628/> (hozzáférés dátuma: 2023.. április 13.).
- CBS News. *Egyptian President el-Sisi backs U.S. attacks on ISIS*. 2014. szeptember 23. <https://www.cbsnews.com/video/egyptian-president-el-sisi-backs-u-s-attacks-on-isis/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- CNN. *Morsy: What I need from U.S.* 2013. január 9. <https://www.youtube.com/watch?v=a4qLLvKQO10> (hozzáférés dátuma: 2023. április 16.).
- Cohen, Tom. *Obama urges quick return to civilian leadership in Egypt*. 2013. július 4. <https://edition.cnn.com/2013/07/03/politics/us-egypt/index.html> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Cook, Steven A. *Egypt Goes From Bad to Worse: Under President Sisi, the Nation Longs for the Good Old Days of Mubarak*. 2017. április 3. <https://www.cfr.org/blog/egypt-goes-bad-worse-under-president-sisi-nation-longs-good-old-days-mubarak> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Csicsmann, László. *Arab tavasz–arab tél? A posztkoloniális államok a Közel-Keleten*. Budapest: Nemzeti Közszerológati Egyetem, Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020.
- Daoud, Dalal. *The Rise and Fall of Sudanese Islamists*. 2022. február 24. <https://themaydan.com/2022/02/the-rise-and-fall-of-sudanese-islamists/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Darwisheh, Housam. „Ruling against Revolution: The Judiciary and the Restoration of Authoritarianism in Egypt.” *JETRO-IDE ME-Review*, 2018: 73-93.
- Dunne, Charles W. *Congress Versus Biden on Foreign Assistance to Egypt*. 2022. november 1. <https://arabcenterdc.org/resource/congress-versus-biden-on-foreign-assistance-to-egypt/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Dunne, Michele. *Mubarak's Death Renews Debates About His Rule—And Sisi's*. 2020. február 26. <https://carnegieendowment.org/2020/02/26/mubarak-s-death-renews-debates-about-his-rule-and-sisi-s-pub-81157> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).

- Ebrahim, Nadeen. *Gulf states have given billions in aid to Egypt. Now they want to see returns.* 2023. március 1. <https://edition.cnn.com/2023/03/01/business/egypt-gulf-states-aid-mime-intl/index.html> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- El Sirgany, Sarah, és Lina El Wardani. *'It's getting scary.' How the war in Ukraine plunged this Middle East nation into crisis.* 2022. július 8. <https://edition.cnn.com/2022/07/08/business/egypt-economy-inflation-mime-intl/index.html> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- ElSisi, Abdelfattah Said. *Democracy in the Middle East.* USAWC stratégiai kutatási projekt keretében készült tanulmány, Carlisle: U.S. Army War College, 2006.
- Embassy of Egypt. *President El Sisi Unveils "Egypt Vision 2030" Sustainable Development Strategy.* 2016. február 24. <https://egyptembassy.net/news/news/president-el-sisi-unveils-egypt-vision-2030-sustainable-development-strategy/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- England, Andrew. *Egypt and the IMF: will Sisi take the economy out of the military's hands?* 2022. október 31. <https://www.ft.com/content/03533d92-4a71-43fc-b885-27dcb962d4e8> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Epstein, Jennifer. *Obama 'deeply concerned' by Egyptian military's removal of Morsi.* 2013. július 3. <https://www.politico.com/blogs/politico44/2013/07/obama-deeply-concerned-by-egyptian-militarys-removal-of-morsi-167603> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Farahat, Cynthia. „Who Is Sisi of Egypt? A Reformer.” *Middle East Quarterly*, 2019.
- ForeignAssistance.gov. *U.S. Foreign Assistance By Country.* 2022. szeptember 12. <https://www.foreignassistance.gov/cd/egypt/> (hozzáférés dátuma: 2023. január 11.).
- Freedom House. *Egypt: Freedom in the World 2017 Country Report.* 2017. <https://freedomhouse.org/country/egypt/freedom-world/2017> (hozzáférés dátuma: 2023. április 16.).
- . *Egypt: Freedom in the World 2023 Country Report.* 2023. <https://freedomhouse.org/country/egypt/freedom-world/2023> (hozzáférés dátuma: 2023. április 16.).
- Gaouette, Nicole, Kevin Liptak, és Allie Malloy. *Trump, Egypt's leader bond over terror fight.* 2017. április 3. <https://edition.cnn.com/2017/04/03/politics/donald-trump-abdul-fattah-al-sisi-egypt/index.html> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Gazdik, Gyula. „Mohamed Murszi elnöki időszaka.” In *Fejezetek Egyiptom modern kori történetéből*, szerző: Gyula Gazdik, 195-223. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2017.
- Gearan, Anne. *Egypt's President Morsi tells U.N.: Insults to Muhammad 'unacceptable'.* 2012. szeptember 26. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/egypts-president-morsi-tells-un-insults-to-muhammad-unacceptable/2012/09/26/fef14e46-07f3-11e2-858a-5311df86ab04_story.html (hozzáférés dátuma: 2023. január 15.).
- Hill, Evan. *Background: SCAF's last-minute power grab.* 2012. június 18. <https://www.aljazeera.com/news/2012/6/18/background-scafs-last-minute-power-grab> (hozzáférés dátuma: 2023. április 14.).

- Human Rights Watch. *World Report 2023: Egypt*. 2023. január 12. <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/egypt> (hozzáférés dátuma: 2023. április 16.).
- International Monetary Fund. *World Economic Outlook Database*. 2022. október. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/October> (hozzáférés dátuma: 2023. január 11.).
- Klein, Betsy, Allie Malloy, és Maegan Vazquez. *Trump says Egyptian President doing a 'great job' despite human rights abuse claims*. 2019. április 9. <https://edition.cnn.com/2019/04/09/politics/donald-trump-egypt-abdel-fattah-al-sisi-meeting-white-house/index.html> (hozzáférés dátuma: 2023. április 16.).
- Kurtzer, Daniel, és Mary Svenstrup. „Egypt's Entrenched Military.” *The National Interest*, 2012: 40-50.
- Magdy, Muhammed. *Third filling of Nile dam heightens Ethiopia-Egypt crisis*. 2022. augusztus 17. <https://www.al-monitor.com/originals/2022/08/third-filling-nile-dam-heightens-ethiopia-egypt-crisis> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Meringolo, Azzurra. „From Morsi to Al-Sisi: Foreign Policy at the Service of Domestic Policy.” *Insight Egypt*, 2015.
- Michaelson, Ruth. *Mohamed Morsi, ousted president of Egypt, dies in court*. 2019. június 17. <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/17/mohamed-morsi-dead-ousted-president-egypt-collapses-after-court-session> (hozzáférés dátuma: 2023. január 15.).
- Mikhail, George. *Sisi appoints Salafist party members to Egyptian Senate*. 2020. október 26. <https://www.al-monitor.com/originals/2020/10/egypt-senate-elections-salafist-nour-party-sisi-appoint.html> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Mindock, Clark. *'Where's my favourite dictator?': Trump comment on Egyptian president 'met with stunned silence', report says*. 2019. szeptember 13. <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-egypt-president-sisi-favorite-dictator-meeting-a9104951.html> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Monier, Elizabeth, és Annette Ranko. „The Fall of the Muslim Brotherhood: Implications for Egypt.” *Middle East Policy*, 2013: 111-123.
- Morsy, Ahmed. *Morsi's Un-Revolutionary Foreign Policy*. 2013. április 14. <https://www.mei.edu/publications/morsis-un-revolutionary-foreign-policy> (hozzáférés dátuma: 2023. január 15.).
- N. Rózsa, Erzsébet. „Egyiptom, a Nílus ajándéka.” In *Az államiság modelljei a Közel-Keleten*, szerző: Erzsébet N. Rózsa, 71-83. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2019.
- O'Grady, Siobhán. *Egypt conducts 'medical intervention' on hunger-striking dissident, family says*. 2022. november 10. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/11/10/egypt-alaa-abdel-fattah-hunger-strike-medical-intervention/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 12.).

- Ottaway, Marina. *Egypt and the Allure of Military Power*. 2022. június 21. <https://www.wilsoncenter.org/article/egypt-and-allure-military-power> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- PBS Newshour. *El-Sissi: Egypt a 'beacon of moderate Islam'*. 2014. szeptember 24. https://www.youtube.com/watch?v=3GZjfzV_dx4 (hozzáférés dátuma: 2023. április 16.).
- Radio Free Europe/Radio Liberty. *Egypt's Morsi Makes First Speech To UN*. 2012. szeptember 6. <https://www.rferl.org/a/egypt-morsi-un-speech/24721092.html> (hozzáférés dátuma: 2023. január 15.).
- Reuters. *Egypt inflation soars to 5-1/2-year high, core inflation at record*. 2023. március 9. <https://www.reuters.com/world/middle-east/egypts-annual-urban-consumer-inflation-increases-319-february-capmas-2023-03-09/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 12.).
- . *Morsi: Speech Against Jews Taken Out of Context*. 2013. január 16. <https://www.voanews.com/a/egypts-morsi-defends-2010-speech-on-jews-zionists-reuters/1585359.html> (hozzáférés dátuma: 2023. január 15.).
- Roll, Stephan, és Jannis Grimm. „Egyptian foreign policy under Mohamed Morsi: Domestic considerations and economic constraints.” *SWP Comments*, 2012.
- Security Assistance Monitor. *Security Assistance Database*. n.d. <https://securityassistance.org/security-sector-assistance/> (hozzáférés dátuma: 2023. január 11.).
- Segell, Glen. „Mohamed Morsi, Egypt and Israel.” *E-International Relations*. 2013. december 12. https://www.e-ir.info/2013/12/12/president-morsi-egypt-and-israel/#_edn1 (hozzáférés dátuma: 2023. január 15.).
- Serrano, Francisco. *Sisi Learned the Wrong Lessons From Mubarak's Fall*. 2021. február 9. <https://foreignpolicy.com/2021/02/09/sisi-learned-the-wrong-lessons-from-mubaraks-fall/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Szalai, Máté. *Egyiptom nemzetközi pozíciójának változása és a visegrádi–egyiptomi kapcsolatok alakulása*. Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2021.
- The White House. *Readout of President Joseph R. Biden, Jr.'s Meeting with President of Egypt Abdel Fattah El-Sisi*. 2022. november 11. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/11/11/readout-of-president-joseph-r-biden-jr-s-meeting-with-president-of-egypt-abdel-fattah-el-sisi/> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- The World Bank. *GDP growth (annual %) - Egypt, Arab Rep.* 2021a. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=EG> (hozzáférés dátuma: 2023. április 12.).
- . *Inflation, consumer prices (annual %) - Egypt, Arab Rep.* 2021b. <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2021&locations=EG&start=1960&view=chart&year=2019> (hozzáférés dátuma: 2023. április 12.).

- . *Military expenditure (current USD) - Egypt, Arab Rep.* 2021c. <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=EG> (hozzáférés dátuma: 2023. január 11.).
- . *Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) - Egypt, Arab Rep.* 2021d. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=EG> (hozzáférés dátuma: 2023. április 12.).
- Wallace, Ian. *Egypt: Six years after the coup, what has US military assistance bought us?* 2019. július 2. <https://www.middleeasteye.net/opinion/egypt-six-years-after-coup-what-has-us-military-assistance-bought-us> (hozzáférés dátuma: 2023. április 17.).
- Wenig, Gilad. *Egypt's Army of God.* 2014a. november 4. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/egypts-army-god> (hozzáférés dátuma: 2023.. április 14.).
- . *Egypt's New Military Brass.* 2014b. március 26. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/egypts-new-military-brass> (hozzáférés dátuma: 2023. április 14.).
- Wilson Center. *President-elect Mohamed Morsi's first speech.* n.d. <https://www.wilsoncenter.org/president-elect-mohamed-morsis-first-speech> (hozzáférés dátuma: 2023. január 15.).
- Winter, Ofir, és Assaf Shiloah. „Egypt’s Identity during the el-Sisi Era: Profile of the “New Egyptian”.” *Strategic Assessment*, 2019: 65-78.